

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal-ja haridusteaduskond

Riigiteaduste instituut

Bakalaureusetöö

Merlin Laur

Ametlik riigiideoloogia parteide tegevuses Türgi kemalismi näitel

Juhendaja: Alar Kilp, PhD

Tartu 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Merlin Laur

Sisukord

1. Sissejuhatus	4
2. Kemalismi ideoloogilised tunnused ja ajalooline kujunemine riigi ja erakonna tasandil.....	6
2.1. Kemalismi kui riigiideoloogia ajalooline kujunemine.....	7
2.1.1 Kemalismi 6 sammast	10
2.2. Kemalismi sobivus kahe partei ideoloogiate põhiprintsiipidega	14
2.2.1. Vabariiklik Rahvapartei ning sotsiaaldemokraatia.....	14
2.2.2. Õigluse ja Arengu Partei ning konservatism	16
3. Kemalismi areng riiklikul tasandil	18
3.1. Muudatused Türgi konstitutsioonis	19
3.2. Riigipöörded kemalismi säilitamise vahenditena	21
3.3. Muutused riigiideoloogias Euroopa Liidu liikmestaatuse taotlemisest (alates 1987.aastast)	24
4. Kemalismi areng erakondade tasandil	26
4.1. Muutused kemalistlikes väärtustes Vabariikliku Rahvapartei programmis partei asutamisest tänapäevani.....	28
4.1.1. Vabariikliku Rahvapartei programm.....	29
4.2. Õigluse ja Arengu Partei suhestumine kemalistlike väärtustega (alates 2002. aastast)	30
4.2.1. Õigluse ja Arengu Partei programm	32
4.3. Kemalism erakondade valimisprogrammides.....	33
4.3.1. Parlamendivalimised 2011.aastal	33
5. Järeldused.....	34
6. Kokkuvõte.....	36
7. Kasutatud kirjandus.....	38
8. LISAD	41
9. Summary : Official state ideology in party behaviour – the example of Kemalism in Turkey	42

1. Sissejuhatus

Üha demokratiseeruvamas maailmas väärtustatakse kodanike õigust poliitilistes diskussioonides kaasa rääkida. Pluralism on saanud normiks, mis annab ühe võimaluse hinnata riigi demokraatlikkust. Ühiskondlik arutelu tekib ideede ja arvamuste paljususest ning konkurentsist erinevate huvigruppide olemasolul, kuid ka poliitilisel tasandil on oluline, et esindusdemokraatia oleks võimalikult läbipaistev ning laiahaardeline. Erakondade rohkus parlamendis annab parema võimaluse esile tõsta ning kaasata erinevate gruppide arvamust, mis omakorda võib kaasa tuua ka ideoloogilise arvukuse ning muuta konsensusele jõudmise komplitseeritumaks. Kuigi demokraatlikes riikides ei hinnata spetsiaalselt ideoloogiate rohkust, siis radikaalne riik, mis järgib jäigalt kord omaks võetud põhimõtteid (riigiideoloogia olemasolu), pole samuti eesmärk. Türgi Vabariigi algusaastatest (1923.aastast) on Türgi poliitikasse tugevalt juurdunud kuus väärtust, mis peaksid viima Türgi Euroopa-laadse moderniseerumiseni. Kuigi kemalistlike väärtuste esialgne eesmärk ei saanudki olla viia Türgi Euroopa Liitu, siis hilisemad arengud euroopastumisel on kindlasti seotud ka Euroopa Liitu pürgimisega. Miks pole see siiani õnnestunud? Üheks võimalikuks variandiks võib olla riigiideoloogia olemasolu, mis ei sobi kokku demokraatliku läänemaailma vaadetega.

Töö raamistikuks on kemalistliku ideoloogia areng kahes olulisemas Türgi parteis. Läänemeelne vasaktsentristlik sotsiaaldemokraatlik Vabariiklik Rahvapartei (*party that formed the state*) pani aluse kuuete kemalistlikule väärtusele, mida võib osaliselt välja lugeda hetkel võimul oleva islamistliku paremtsentristliku konservatiivse Õigluse ja Arengu Partei programmides. Uurimisprobleem seisneb ühiskonda kinnistunud riigiideoloogia olemasolu ning kemalismi hetkepositsiooni välja selgitamisel poliitilisel areenil.

Uurimuse eesmärk on välja selgitada, kuivõrd täidab kemalism ametliku riigiideoloogia rolli ning kuidas kemalistlik ideoloogia selles funktsioonis on muutunud või säilinud. Käesoleva bakalaureusetöö keskne hüpotees on järgmine: *kemalismi kandepind riigiideoloogiana on kahanenud - vähemal määral riigi, suuremal määral erakondlikul tasandil*. Töö tulemusena selgus, et kuigi sõjaväe kemalistlike väärtuste kaitsja roll poliitilistes otsustusprotsessides on jätkuvalt marginaalne, on tänapäeval kemalismi vähenemisega riiklikul tasandil seotud soov pürgida Euroopa Liitu. Võib öelda, et

kemalistlikke väärtusi on hakatud Euroopa Liidu poolt esitavate kriteeriumite kohaselt teistmoodi tõlgendama. Erakondlikul tasandil on kemalistlikke tunnuseid veel vähem märgata koalitsiooni islami ning mikrotasandi probleemidele osutamise tõttu. Eesmärgiks pole teatud ideoloogia järgimine, vaid pigem rahva soovidele ja vajadustele keskendumine.

Uurimuse meetod tugineb kahe partei tegevuse kvalitatiivsel kontantanalüüsil, hindamaks kemalistlike väärtuste olemasolu. Iga tunnuse puhul on abiks järgnevad hindamiskriteeriumid: 0 - tunnus puudub; 0,5 – tunnus osaliselt olemas; 1 – tunnus olemas. Sama oluline on ka kvantitatiivne muutuste hindamine. Võrdlev analüüs on teostatud kahel tasandil – riigi ja erakondlikul tasandil. Tulenevalt 6 sambast saab riigi- ja erakondliku tasandi erinevate tahkude hindamisel teha üldistavaid järeldusi mõlema kahe tasandi kohta. Järelduste tegemisel on abiks järgnev skaala: 0 – üldse mitte kemalistlik; 1 – väga vähe kemalistlik; 2 – pigem mittekemalistlik; 3 – neutraalne, piisavate kemalistlike omaduste puudumine; 4 – pigem kemalistlik; 5 – kemalistlik; 6 – väga kemalistlik. (vt lisa 1) Arvutused võimaldavad teha järeldusi, kuivõrd avaldub kemalism Türgi poliitikas veel tänapäeval. Hindamisel võib esineda nihkeid, kuna kemalism võib-olla Türgi poliitilisel maastikul nii iseenesestmõistetav, et on raskesti tuvastatav.

Töö on jagatud kolmeks peamiseks peatükiks. Esimeses peatükis esitatakse ajaloolises kontekstis vajalike mõistete määratlus, analüüsitakse kemalistliku maailmavaate ideoloogilist raamistikku ning võrreldakse väärtusi üldisemalt Vabariikliku Rahvapartei ning Õigluse ja Arengu partei ideoloogiatega. Teoreetiline ülevaade kätkeb endas toimija-keskset (*actor centered*) lähenemist, tuues esile Vabariikliku Partei kui kemalistliku ideoloogia rajaja. Teine ja kolmas peatükk keskenduvad riigiideoloogias toimunud arengutele ning muudatustele kahel erineval tasandil. Teises peatükis vaadeldakse kemalismi riigi tasandil, selle säilitamise viise ning muutumist alates Euroopa Liiduga liitumise soovist. Kolmandas peatükis antakse ülevaade kemalismi avaldumisest parteide programmides, parlamendi valimisprogrammides avalike sõnavõtude ja tulevikuvisionide kaudu.

Töö empiiriline osa tugineb esmastele (põhiseadused, parteide programmid) ning teistele allikatele (uurimused, ajalehe- ja teadusartiklid).

2. Kemalismi ideoloogilised tunnused ja ajalooline kujunemine riigi ja erakonna tasandil

Mõiste „ideoloogia“ lahtimõtestamisel on erinevad autorid (Marx, Gramsci, Arendt, Oakeshott¹ jt) lähtunud suuresti erinevate maailmavaadete tunnustest, kuid üldisemas plaanis võib ideoloogiat lugeda ideede ja uskumuste kogumiks, mis annab teoreetilise aluse sotsiaalseks ja poliitiliseks tegevuseks. Kuna ideoloogia defineerimiseks puuduvad sageli kindlad printsiibid, pean kõige olulisemaks edaspidi töös riigiideoloogia välja selgitamiseks kasutada Paris-Sorbonne ülikooli professori R. Boudoni (1989) usaldatavuse või mõistlikkuse (*soundness*) printsiipi.² See annab võimaluse uurida riigiideoloogia kandepinda erinevatel tasandil läbi kemalistlike tunnuste.

M. Seligeri seletab oma raamatus „*Politics and Ideology*“ (1976) ideoloogia mõistet kahel tasandil - fundamentaalsel tasandil (*goals*) võib sarnasusi leida poliitilise filosoofiaga, operatiivsel tasandil (*methods*) poliitiliste liikumistega.³ Kemalismi puhul võib fundamentaalsel tasandil välja tuua 6 tähtsat väärtust, operatiivsel tasandil riigipoolsed meetmed ideoloogia säilitamiseks. Türgi iseseisvussõda (1919-1923), mille edasikandvates ideedes on sarnasusi leitud kemalismiga, on tihti nimetatud revolutsiooniks. See võib olla põhjuseks, miks kemalistlikus ideoloogias üritatakse sarnaselt revolutsioonilisi mõtteviise leida.⁴ „Revolutsioonilisuse“ definitsioon tähendab kemalismis tänapäeva kontekstis aga pigem reforme, vajadusel ka järske ning põhjalikke. Tulenevalt poolehoidust revolutsioonilistele ideedele võib vabariigi ajaloo jooksul esinenud riigipöördeid lugeda kemalisti säilitamise vahenditeks, millest võib lugeda hilisemas peatükis.

Uurimistöö eesmärk pole aga niivõrd defineerida kemalisti kui ideoloogiat, vaid tuua välja selle olulisemad tunnused ning vaadata nende arengut tänapäevani. Alljärgnevad peatükid peaksid kaardistama kemalisti ideoloogilise raamistiku läbi ajaloolise spektri, tooma välja kemalisti olulisemate väärtuste tunnusjooned ning paigutama kemalistliku maailmavaate vastavalt tunnuste esinemise poolest riigi- või erakondlikule tasandile.

¹ Heywood, A. (2002) *Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, lk 42-43

² Boudon, R. (1989) *The Analysis of Ideology*. Cambridge: Polity Press, lk 202

³ Heywood, A. (2002) *Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, lk 43

⁴ Mardin, Ş. (1971) "Ideology and Religion in Turkish Revolution." *International Journal of Middle East Studies*, lk 197-211.

Ideoloogilise raamistiku analüüsimisel ning riigiideoloogia tänapäevase identiteedi uurimisel on abiks toimijakeskne lähenemine (*actor-centered*), asetades keskmesse Vabariikliku Rahvapartei ideoloogia kemalismi alusepanijana. Tänapäevase erakondliku identiteedi alusena on toodud välja kemalistliku ideoloogia üldine sobivus koalitsiooni ja peamise opositsioonipartei poliitilise maailmavaatega.

2.1. Kemalismi kui riigiideoloogia ajalooline kujunemine

Ajavahemikul kemalismi kujunemisest tänapäevani on periooditi valitseva eliidi poolt tehtud erinevaid otsuseid, mis on kemalismi kui riigiideoloogia tähtsust riigi tasandil marginaalselt laiendanud. Neli kemalistlikku tunnust (vabariiklus, natsionalism, populism, sekularism) pandi ametlikult kirja 1927. aastal Rahvapartei programmis. Seoses ülemaailmse keerulise majandusliku olukorraga 1930.aastatel püüti ideoloogiat võrreldes konkurentidega (*Progressive Republican Party*) rahvale arusaadavamaks ja vastuvõetamaks teha, mistõttu muutis partei 1935. aastal oma nime ning programmi lisandusid „etatism“ ja „revolutsionism/reformism“.⁵ Kuigi kemalismi 6 sammast said alguse eelpool nimetatud partei programmist, siis sarnaseid ideid võib leida juba varasemast ajast. Kemalismi põhimõtetele on laias laastus aluse pannud 3 nähtust – Türgi eliidi ja ühingu „Ühtsus ja Progress“ liidrite soov poliitilist olukorda muuta (vabaneda impeeriumist), viimaseid on omakorda mõjutanud Prantsuse revolutsiooni natsionalistlikud ideed ning positivistlik filosoofia.⁶

1) Esimesed püüdlused konstitutsioonilise monarhia ning poliitiliste-sotsiaalsete muutuste poole ilmnevad juba 1839. aasta Tanzimati (trg. k. *reformid*) reformides, mida võib pidada kemalislike väärtuste aluseks.⁷ Tähtsamate reformidena võib välja tuua püüdlusi saavutada kõigi sultani alamate usuline ja õiguslik võrdsus ning elu ja omandi puutumatus, uuendada rahanduse, halduse ja sõjaväe sfääri ning luua riiklik haridussüsteem.⁸ 1876.aastal jõuti esimese konstitutsiooni kirjapanekuni ning aasta hiljem ka kahekojalise parlamendi loomiseni, kuid sultan Abdülhamit keelas mõlemad 2 aasta pärast. Rahuolematus reformide läbiviimisega tõi kokku Noored Ottomanid

⁵ Vabariikliku Rahvapartei ajalugu, http://www.chp.org.tr/en/?page_id=67, 17.05.13

⁶ Aslan, S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 19-23

⁷ Jung, D.; Piccoli, W. (2001) *Turkey at the Crossroads*. London: Zed Books, lk 75 (Esmane allikas: Dumont, P (1983) *Mustafa Kemal, inventela Turquie moderne*, Bruxelles:Ed Complexe in eds. Landau, J.M. (1984) *The origins of Kemalist ideology*, Boulder Colorado: Westview Press, lk 25-44)

⁸ *Ibid*, lk 38-43

(*Young Ottomans*), kes püüdsid luua sultani institutsiooni kõrvale nõuandvat kogu ning anda sellele ideoloogia, mille järgi juhinduda. Noorte Ottomanid püüdsid on ühtedeks esimesteks sammudeks võimude lahususe poole.⁹ Mainitud liikumise järelkäijad Noored Türklased (*Young Turks*) asutasid hiljem parteilaadse ühingu „Ühtsus ja Progress“. Ühing kaasas endasse sõjaväelasi ja intellektuaale, et sundida sultanit põhiseadust vastu võtma. 1908. aastal selleni ka jõuti ning algas selleks ajaks ka samanimelise partei Ühtsus ja Progress liikmete raudne valitsusjärk. Kuna ühingusse kuulusid suurel määral ka sõjaväe meditsiinikooli tudengid, kes said Lääne hariduse, õpetas see liikmeid maailma rohkem materialistlikumalt nägema ja positivistlikumalt mõtlema.¹⁰ Noorte Türklaste valitsemisel mindi ka Esimesse maailmasõtta, kuid sõja lõppedes partei taandati ametipositsioonilt. Taolist tendentsi võib näha ka hilisemas poliitilises kultuuris. Vahemikus 1918-1923 kerkis esile veel üle 50 partei, kuid ükski ei jäänud ajalukku nii märkimisväärselt mõju.¹¹ Türklaste rahulolematust Esimese maailmasõjas tehtud otsustega¹² ning rahvusriigi püüdlused viisid Türgi iseseisvussõjani, mille tulemusena loodi 1920 parlament (*Turkish Grand National Assembly*), päädides 1923. aastal iseseisvumisega.

2) Prantsuse revolutsiooni ning selle natsionalistlikke ideid tuuakse tihti eeskujuks rahvusriikide väljakujunemisel. Inimõigused, võrdsus, vabadus, ühtsus ja rahvuslikkus olid ideed, mis mõjutasid tervet maailma. Revolutsioon, rõhutades õigusriigi olemasolu ning inimõigusi, põhiseadusega tagatud õigusi oma arvamusele ja ideede levikule ning sekulaarseid väärtusi, mõjutas ka Türgi eliiti ning Ühtsus ja Progress liikmeid, kes hakkasid riiki vastavate kriteeriumite suunas muutma. Sarnasusi on toodud Türgi parlamendi ning Prantsuse revolutsiooni-aegse parlamendi (*National Convention*) ning ka hilisemate Türgi kohtuinstitutsioonide struktuuride vahel. Ühilduvust mentaliteedis on leitud ka 1920. aasta Türgi Rahvusliku kokkuleppe (*National Pact*) ning Prantsuse revolutsiooni-aegse (1789) Inimeste ja kodanikeõiguste deklaratsiooni (*Declaration of*

⁹ Aslan, S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 20 (Esmane allikas: Mardin, Ş., (2008). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 6)

¹⁰ *Ibid*, lk 21. (Esmane allikas: Mardin, Ş., (2008). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 98-99)

¹¹ Emre, Y. „The Quest or Party Democracy in Turkey: Unequal to the Power of Historical Continuity?“ in eds. Lawson, K; Ibrahim, S.E. (2010) *Political Parties and Democracy, Volume V- The Arab World*, Praeger: California, lk 172-175

¹² Hale, W. (2002) *Turkish Foreign Policy*, London: Frank Cass, lk 45-49

the Rights of Man and the Citizen) vahel,¹³ kuid sellega ei tahaks hästi nõustuda. Türgi Rahvuslik kokkulepe kujutab endas suuresti piiride korrastamise lepingut, millele on lisatud pelgalt üks väike klausel rahvusvähemuste õiguste eest seismisest, kui see ka türklastele naaberriikides on tagatud.¹⁴

Alexis de Tocqueville käsitlese kohaselt võib Prantsuse revolutsiooni aluseks võttes eristada kolme revolutsioonitüüpi: poliitiline revolutsioon (enamasti vägivallata muutused sotsiaalses ja poliitilises sfääris); kiire ja vägivaldne revolutsioon uue poliitilise süsteemi ja kogu ühiskonna muutmiseks; aeglane, kuid laiahaardeline muutus, mis võib kesta aastakümneid.¹⁵ Türgi rahvuslik liikumine tõi kaasa rahumeelsed muutused vabariikluse suunas, eemaldades põhiseadusest 1924.aastal kaliifi kui insititutsiooni ning asendades absolutismi parlamentaarse vabariiklusega, mistõttu saaks Türgi rahvusliku liikumise poliitiliste muutuste mõistes esimesse kategooriasse paigutada. Sotsiaalsete muutustega seotud eesmärkide saavutamine on olnud pikaajalisem ja laiahaardelisem protsess. (kolmas kategooria). Hilisemad muutused Türgi vabariigis (riigipöörded) võib poliitilise eliidi vägivaldse vahetamise ning uue korra tekitamise tõttu liigitada teise kategooriasse.

3) Positivistlik filosoofia sai alguse 19.sajandi Prantsusmaal, mil teaduse areng ning religioossete uskumuste vähenemine ühiskonnas andis tõuke uue mõttemaailma levikule. Positivistliku filosoofia põhimõtte peab õigeks ja usaldusväärseks infot, mida saab teaduslikult tõestada (vaatlus, katseeksperiment) või millel on loogiline või matemaatiline tõepõhi.¹⁶ Juba Noortele Türklastele avaldas muljet Euroopa kiire areng ning selle taga seisev intellektuaalne panus, mistõttu pöörati suurt tähelepanu koolis õpetatule. Positivism kogus tuntuks kui Lääne ideoloogia ning andis võimaluse seletada Lääne paremust kristlikutele taladele toetumata. Positivism andis võimaluse hoida erinevaid ühiskonnagruppe kontrolli all läbi teaduse ning teadus sai teejuhiks ühiskonnas hästi toimimiseks. Hariduse mentaliteedi levikut vabariigi algusaastatel võib

¹³ Aslan, S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 19 (Esmene allikas: Bolat, B.S., (2005). *Fransız İnkılâbı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri*. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, lk 149-167)

¹⁴ Turkey Yearbook 1983 , Allikas: Prime Ministry Directorate General of Press and Information ,Ankara: Donmez Ofset Basimevi

¹⁵ Boesche, R. (2006) *Tocqueville's Road Map: Methodology, Liberalism, Revolution, and Despotism*, Lanham: Lexington Books, lk 86-87

¹⁶ Aslan, S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 21(Esmene allikas: Hançerlioğlu, O., (1978). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Tanımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, lk 99)

pidada ka kemalistliku propagandaks, mis aitas reforme ellu viia.¹⁷ Tõestust olemaks inspiratsiooniallikaks Noortele Türklastele annab ka viimaste poolt asutatud partei nimetus „Ühtsus ja Progress“. Positivism andis võimaluse luua täiesti uus ühiskond ning kujundada seda kemalistlikele vaadetele kohaselt, tuues eesmärgiks hariduse kui võimu.

2.1.1 Kemalismi 6 sammast

Kemalism kätkeb endas kuute põhiväärtust – vabariiklus, populism, sekularism, etatism, natsionalism ning revolutsionism/reformism. Iseseisvus- ja moderniseerumispüüetega võib seostada natsionalismi, vabariiklust ja sekulaarsust, mis on mõjutatud Prantsuse revolutsioonist ning liberalismist. Etatism, revolutsioonilisus ja populism on ideid saanud pigem sotsialismist.¹⁸ Uurides erinevaid ideoloogiaid, võib üldises aspektis välja tuua 2 tunnust – tavaliselt on kirjas selle ideoloogia arvates parim valitsemisvorm ja parim majanduslik süsteem. Kemalistlikus süsteemis on selleks vastavalt vabariiklik valitsemisvorm ning etatism pigem riigipoolse regulatsiooni ja majandusliku suuna määraja rollis. Kui eristada väärtusi tasandipõhiselt, siis riigitasandile jäävad pigem vabariiklus, natsionalism ja sekularism, mis on seotud rahvale kui ühtsele kogukonnale oluliste tunnustega. Erakonnatasandile jääb populism ning pigem otsustusprotsessiga seotud valdkonnad nagu etatism majanduses ja revolutsionism üldisemalt.

Riigi tasandiga suhestuvad kõige paremini sekulaarsus ning natsionalism, mis on seotud rahva kui riigi kodanikega, vähem erakonnaga. Sekulaarsus on ilmselt kõige arusaadavam ning olulisem aspekt kemalismi juures, arvestades türklaste laialdast religioosset kuuluvust. Sekularism kätkeb endast eelkõige religiooni eraldamist riigisektorist ning poliitilistest otsustest, asendades selle ratsionaalsete ning traditsiooniliste moraalinõuetega.¹⁹ Sekularism jätab kõrvale religioossuse ning rõhutab rahva kui rahvuse tahet - just rahvuslus andis võimaluse ilmalikkuse esiletoomiseks. Ilmalikkus kujutab endast kaasaegse ühiskonna normidele vastamist ning ühiskonna läänelike väärtuste järgi kohandamist, kus religioon on pigem takistuseks viimase saavutamisel. Türgi puhul ei saa sekularismi vaadelda kui automaatset religiooni

¹⁷ *Ibid*, lk 22 (Esmane allikas: Korlaelçi, M., (2011). *Pozitivist Düşüncenin İthali*. (Ed.: M. Ö. Alkan), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tazimat ve Meşrutîyet’in Birikimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 214-222)

¹⁸ Aslan. S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy* , lk 23. (Esmane allikas: Çetin, H., (2007). *Modernleşme Krizi İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye*. Ankara: Orion Yayınları, lk 155)

¹⁹ *Ibid*, lk 25 (Esmane allikas: Köker, L., (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 133-135)

kõrvaldamist poliitilisest sfäärist, vaid pigem valitsuse ühiskonna vajadustele vastavat järk-järgulist, kuid radikaalset ja järjekindlat religiooni vähendamist. Nendeks sammudeks on näiteks kalifaadi kaotamine ja ametliku riigireligiooni staatuse kaotamine.²⁰

Ilmalikkuse kinnistumisele aitas kaasa kemalismi teine, pigem riigitasandile liigituv tunnus – natsionalism. Natsionalistlikud ideed, mis tõid kaasa Ottomani impeeriumi lagunemise, aitasid vabariigi algusaastatel kaasa rahva integreerumisele iseseisvussõja tarvis. Samas võib natsionalism olla kohati väga äärmuslik, vastandudes tugevalt vähemusgruppidele. Rahvuslus on kemalismis küllaltki vastuoluline väärtus sekulaarsuse kõrval, sest rahvuseid eristatakse Türgis eelkõige siiski etnilisuse põhjal. Vabariigi algusaastatel levis mõtteviis, „kui tunned end türklasena, oled türklane“, mis püüdis näiliselt erinevaid rahvuseid ühendada. Seega peaks kõiki olenemata nende religioosest kuuluvusest türklaste hulka lugema, kuid ometi liigitatakse näiteks armeenlased ja kreeklased mittemoslemite, sh mittetürklaste kategooriasse. 1920-1930. aastatel ei aidanud integreerumisprotsessile kaasa ka Türgi ajalooline teos (*Turkish History Thesis*), mis väidab, et türklased on olemasoleva tsivilisatsiooni alusepanijad.²¹

Kemalistliku ideoloogia prima valitsusvormina on välja toodud vabariiklus (*republicanism*). Kõige lihtsamalt öeldes on vabariiklus riigi valitsemisvorm, kus kõrgeimad riigivõimu organid valitakse. Kui käsitleda vabariiklust pelgalt kui riigi valitsemisvormi, siis on see tingimata seotud pigem riigitasandiga. Kemalismi puhul võib aga öelda, et vabariiklus on tihedalt seotud ka parteitasandiga, kus parteiliikmed volitatud isikutena kasutavad riigi valitsemisvormi kemalistlike väärtuste valguses endale kasulikus vormis ära. Kemalismis on rahvus homogeense üksusena vajalik poliitilise ühtsuse tagamiseks, volitades valitud isikuid võimule, kuid kemalism ei näe rahva poliitilise kaasatuse vajalikkust – rahval pole mingit võimalust enda ülemvõimu kasutada (v.a valimised). Poliitilise ühtsuse tagamisel peetakse veelgi olulisemaks moderniseeruva mõtteviisiga juhtiva partei ning liidri olemasolu, mis omakorda piirab indiviidi vabadust.²² 1937. aasta konstitutsioon tõstabki esile parteid kui rahvusliku

²⁰ *Ibid*, lk 26. (Esmane allikas: Mardin, Ş., (2008). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 120-121)

²¹ *Ibid*, lk 28-29. (Esmane allikas: Arslan, E., (2008). *Türkiye’de Irkçılık*, (Ed.:T. Bora) „Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce“. *Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, lk 411-412)

²² *Ibid*, lk 23-24. (Esmane allikas: Çetin, H., (2007). *Modernleşme Krizi İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye*. Ankara: Orion Yayınları, lk 142)

suveräänsuse esindajat, täideviijat ning kaitsjat.²³ Otsuseid tehakse rahva heaks, vaatamata sellele, et mõnikord võis see vastupidine olla rahva soovile (*for public inspite the public*). M. Heper (1985) toob vabariikluse puhul välja tugeva riigi traditsiooni ning transtsendentalismi kui Ottomani impeeriumi pärandi, mis seab riigi rahvast kõrgemale.²⁴ Selle kemalistliku samba mõjutuste taga võib selgelt näha Prantsuse revolutsiooni, kus absolutismi asemel eelistati vabariiklust kui ühiskonna sotsiaalset ja poliitilist muutust.

Tugeva erakondliku tasandi väärtusena paistab silma populism. Populismi mõjutused on enamasti pärit Vene sotsiaalsest liikumisest tsaari vastu (*narodnik movement*), mida on tituleeritud populistlikuks liikumiseks.²⁵ Populismi roll kemalismis on selle definitsioonile kohaselt eelkõige propagandistlik, õigustades reforme ning tuues neis esile rahva kui võimu delegeerija olulisuse. Enamasti populistlikule strateegiale põhinevad ka positivistlik progress ja läänemeelsed poliitikad. Erinevalt Läänest rõhutab Türgi klassideta ühiskonda ning asetab selle poliitilise võrdsuse kaardile, püüdes näidata rahva ühtsust ning võimu (*state based on the dominance of public*). Üheparteisel ajajärgul tekitas taoline korraldus teisitimõtlejaid, kelle arvates indiviidi õigused ja vabadused poldud korrektselt tagatud.²⁶ Populism on mõneti seotud 2 kemalistliku väärtusega – vabariiklusega ning sekulaarsusega, tuues esile ilmaliku mõtteviisi levikut Türgis. Cas Mudde jagunemise järgi võib Türgi populismi käsitlust pidada agraarseks populismiks, mis keskendub enamasti eliidivastasele ideoloogiale.²⁷

Etatism Türgi kontekstis on küll mõjutatud sotsialismist, kuid tegu pole sooviga tagada range majanduslik kord, vaid pigem riigipoolne reguleeritus. Nagu eelnevalt mainitud, siis ühel ideoloogial on olemas ka parim majanduslik süsteem ning kemalismi puhul on selleks etatism (kujunes välja 1930. aastate paiku), mis väljendub muutuste tegemisel ja otsuste vastuvõtmisel riigi huvidest lähtumisest ning tavalisest rangema riigi järelvalve kohandamisest. Kindlasti on suletumal majanduslikul süsteemil seos 1930.aastate

²³ *Ibid*, lk 23. (Esmane allikas: Gözübüyük, Ş., (2003). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, lk 127)

²⁴ Heper, M. (1985) *The State Tradition in Turkey*. Washington: The Eothen Press, lk 49-66

²⁵ Aslan, S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 24 (Esmane allikas: . Öztan, G.G., (2006). „Türk Milliyetçiliğinde Taşra Fetişizmi ve Toplumsal Cinsiyet“. *Doğu Batı Dergisi*, lk 80)

²⁶ *Ibid*, lk 25 (Esmane allikas: Köker, L., (2010). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 158)

²⁷ Mudde, C. (2000). „In the Name of Peasantry, the Proletariat, and the People: Populisms in Eastern Europe“ *East European Politics and Societies*, lk 33-53.

majanduskriisiga, kuid sel ajal polnud Türgil erakapitali, et majanduslikku õitsengut tagada. Ka ei olnud välisinvestorid huvitatud investeerimast Türgi majandusse, kuna Türgi ei olnud pärast ilmasõda tekkinud majanduslike tingimustega nõus.²⁸ Samuti oldi pettunud eelnevalt nurjunud industrialiseerimise protsessis, mis ei toonud loodetud edu. Kuna suhtumine etatismi kui riigi majanduslikku süsteemi muutus olenevalt riigipeast ning tema juhtimisest (erakondlik tasand), siis on etatism üks kõige ebastabiilsem väärtus ning ilmselt tänapäeva liberaalses kapitalistlikus ühiskonnas olematu.

Revolutsiooni/reformismi (*revolutionism*) kui väärtust tähtsustatakse 1937. aasta konstitutsioonis kui situatsiooni või hetke, mille abil saavutati iseseisvus ning õiged väärtused, mis viivad ühtsuse ja progressini. Revolutsioon kui üks kemalistlik väärtus seisneb eelkõige progressi kaitsmises ning vajadusel kohustuses viia läbi revolutsiooni uue korra pidevaks tagamiseks. Seega lubab kemalistlik ideoloogia vajadusel teha poliitilises süsteemis muutusi, mida on ajaloos korduvalt esinenud, nagu hilisematest peatükkidest selgub. Kuna muutusi poliitikas teevad ning on õigus teha tavaliselt võimul olevatel parteiliikmetel, siis on ka revolutsioonilisus sarnaselt etatismile seotud erakondadega. Nagu ka majandusliku süsteemi puhul, on revolutsionism erinevatel aegadel erinevaid tähendusi omanud. Üheks võimalikuks seletuseks võib pidada revolutsiooni ning kiire olukorra muutuse eelistamist evolutsioonilistele muutustele. Teise tähenduse puhul pole revolutsioon nii range, vaid olenevalt olukorrast püütakse konsensuslikult rahva arvamusele toetuda. Kolmas viis revolutsiooni mõtestada on läbi soovi tagada kaasaegne tsivilisatsioon, mis tähendab, et otsused tehakse ülevalt alla, mistõttu ebavajalikud arvamused, mis tulevad alt üles, on vaja allutada revolutsiooni näol (*for public in spite of the public*).²⁹

On täheldatud, et 6 sammast muutsid kemalismi tugevaks riigiideoloogiaks, mis pani aluse tugevale rahvusele.³⁰ Kui võrrelda lääne kultuuriga, siis tänapäevaks peaks muutusi olema toimunud kindlasti majanduslikus süsteemis. Kui mõelda, millised väärtused on kindlasti lääne kultuuriga vastuolulised, siis revolutsioonilisus ning selle õigustamine on kindlasti üheks näiteks. Kaks eelnevalt mainitud väärtust

²⁸ Aslan, S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 28-29. (Esmane allikas: Karpat, K.H., (2010). *Türk Demokrasi Tarihi. Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları, lk 73-74)

²⁹ *Ibid*, lk 29-30. (Esmane allikas: Köker, L., (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, lk 171)

³⁰ *Ibid*, lk 23. (Esmane allikas: Çetin, H., (2007). *Modernleşme Krizi İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye*. Ankara: Orion Yayınları, lk 155)

(revolutsioonilisus ja etatism) on lisandusid ülejäänud neljale väärtusele 1935. aastal, mil ülemaailmne majanduskriis oli jätnud jälje ning poliitikas püüdsid opositsioonijõud üksikparteile konkurentsi pakkuda, mistõttu leian, et nende väärtuste puhul on tegu teatud hetke ajendil tahtlikult kinnistatud tõekspidamistega.

2.2. Kemalistliku sobivus kahe partei ideoloogiate põhiprintsiipidega

Tabel 1. Kemalistlike väärtuste sobivus parteide maailmavaadetega.

Partei ideoloogia/ kemalistlik tunnus	Vabariiklus	Natsionalism	Sekularism	Populism	Etatism	Revolutsionism, reformism	Summa
Vabariiklik Rahvapartei	1	1	0.5	0.5	0	0.5	3,5
Õigluse ja Arengu partei	0.5	0.5	0	1	1	0.5	3,5

Allikas: Autori koostatud.

Kui võrrelda sotsiaaldemokraatiat kemalistlike väärtustega, siis kindel mitesobivus on nii etatismi kui tugeva riigiregulatsiooni kui ka revolutsionismi vastu (v.a reformism). 3 ülejäänud väärtuse puhul on raske neid ideoloogiasse paigutada või mitte paigutada, mistõttu võib öelda, et 3,5 punkti kuuest annab aluse arvata, et Vabariikliku Partei alusideoloogia seotus kemalismiga on „pigem kemalistlik“ või „neutraalne“.

Konservatiivses ideoloogia on samuti „pigem kemalistlik“ või „neutraalne“ kemalistlike väärtuste suhtes. Kuigi ideoloogia sekularismi kui tavaliselt eraelu aspekti ei reguleeri, siis võib eeldada, et konservatiivse maailmavaate puhul on sekularism kõige raskemini saavutatav väärtus Türgis. Traditsioonide pigem säilitatakse ning arengute toimuvad aeglaselt, järk-järgult. (reformism) Konservatismile on pigem omane tugev hierarhia ning riiki sekkumine, mistõttu võib kahtluse alla seada vabariikluse ja natsionalismi olemuse. (3,5p)

2.2.1. Vabariiklik Rahvapartei ning sotsiaaldemokraatia

1923. aastal asutatud Vabariiklik Rahvapartei (*Republican People's Party*) on olulise tähtsusega, kuna just see partei pani aluse kemalismile, tuues välja ideoloogia 6 väärtust oma programmis. Eelduste kohaselt peaks partei üldine maailmavaade

(sotsiaaldemokraatia) 6 printsiibiga hästi kokku langema. Oluline on märkida, et üldine ideoloogia põhineb pigem makrotasandi probleemidele, mistõttu on keeruline hinnata väiksemate väärtuste olemasolu, nagu seda on näiteks sekulaarsus või populism. Vabariikliku Rahvapartei puhul on kõige iseloomulikumaks tunnuseks sotsiaaldemokraatlikus ideoloogias vabariiklus ning natsionalism, kõige vähem on nende maailmavaade seotud etatismi ja revolutsionismiga. Viimase põhjus on eelkõige eraldumine sotsialismist.

Vabariiklik Rahvapartei on vasaktsentristlik sotsiaaldemokraatlik erakond. Sotsiaaldemokraatlik ideoloogia üldiselt pooldab sotsiaalset õiglust ning võrdseid võimalusi kodanikele nende sotsiaal-majanduslikust taustast sõltumata, demokraatiat ja riigi sekkumist majandusse vastavalt vajadusele. Sotsiaaldemokraatia võttis omaks kapitalistliku majandusliku süsteemi pärast keynesianismi levikut Külma sõja ajal, toetades heaoluriigi teket ning lootes edasipidiseid majanduskriise vältida. 1980.aastatest hakkas levima nn Kolmas tee ideoloogia. Hüljates sotsiaaldemokraatia staatilise struktuuri, mis on tänapäeva modernses ja turumajanduslikus ühiskonnas ebasobiv, ning teisalt neoliberalismi *free-for-all* mentaliteedi, oli Kolmanda tee ideoloogia katse uuendada vanamoelist sotsiaaldemokraatiat kui ka võtta väärtusi neoliberalismist, mis siiani edu on toonud.³¹

Kui võrrelda kuue kemalistliku väärtuse sobivust sotsiaaldemokraatliku ideoloogia üldiselt, siis oleks seda õiglasem teha ajastule kohaselt, sest muutusi võib leida nii sotsiaaldemokraatia ideoloogia kui ka kemalistlike väärtuste tõlgendamisel. Kõige suurem kokkusobivus avaldub ilmselt natsionalismi ja vabariikluse väärtuse puhul. Sotsiaaldemokraatia erinevus oma eelkäijast sotsialismist on osaliselt ka rahvusluse tunnustamine, küsimus sel juhul on aga kui suures ulatuses on rahvuslus ühiskonda juurduinud – kui tegemist on äärmusliku natsionalismiga, kus rahvusvähemuste õigused ja vabadus satuvad ohu alla, siis võib kahtluse alla seada ka demokraatia eesmärgi. Kuid sotsiaaldemokraatia puhul saab võim ühiskonnas esineda vaid koos demokraatiaga, mistõttu võib aimata, et natsionalism nende maailmavaates ei saa olla väga äärmuslik. Ühiskonnas, kus traditsioonid ja tavad kaotavad kehtivuse, on võimu võimalik kehtestada ainult demokraatia kaudu ning oluline on seejuures võimu ümberkujundamine ning detsentraliseerimine. Põhiline on ühiskonna struktuuride

³¹ Heywood, A. (2002) *Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, lk 58-59

moderniseerimine, kuid ka järjepidevuse ja ühtehoidmise säilitamine korrapäratute muutuste maailmas.³²

Revolutsioonilisuse (v.a reformism) ja etatismi puhul on ilmselged sotsialismi mõjutused, mida sotsiaaldemokraatia sotsialismist eraldudes ajapikku hülgas. Ühtlasi on vähene seotus sotsiaaldemokraatiaga tingitud tõsiasi, et etatism ja revolutsioonilisus on pigem hetkeväärtused, mille tõlgendus on ajas muutunud. A. Giddens (1999) toob oma raamatus välja vabaduse autonoomsuse tähtsuse ning seda eelkõige majanduses, rõhutades, et pigem pooldada globaliseerumist kui proteksionismi, sest see annab rohkemaid võimalusi nii riigi tasandil kui ka individuaalselt. Kuigi kolmas tee pooldab globaliseerumist ning mõistab, et liigne proteksionism pole siseriiklikule majandusele hea, siis pole vabakaubanduse absoluutne heakskiitmine ideoloogia eesmärk.³³

Sekulaarsuse ja populismi puhul on raske seisukohta võtta, sest need on väärtused, millele pole sotsiaaldemokraatias selgeid ettekirjutusi tehtud. Populism on sotsiaaldemokraatiale vastuoluline riigi üleolevuse aspektist. Nagu varasemalt mainitud, kemalismis on rahval võimalus valida ning võimu delegeerida, kuid riik edaspidises tegevuses kohustust rahva ees ei näe. Erinevalt varasemast sotsiaaldemokraatlikust vaatenurgast, kus õigusteks peeti tingimusteta nõudmisi, pooldab Kolmas tee riigi ülesannet anda õigusi vaid koos kohustustega, sest individualismi laienemisega peavad laienema ka kohustused.³⁴

2.2.2. Õigluse ja Arengu Partei ning konservatism

Õigluse ja Arengu Parteid (*Justice and Development Party*) võib lugeda islamistlikuks paremtsentrismiks konservatiivseks parteiks. Kuigi partei tunnustab ka sekulaarseid väärtusi, on konservatiivsus neis osati väljendunud oma religioonile poolehoidu näitamisel (traditsioonide säilitamine). Kuna partei sai alguse 2001. aastal, on mõistlikum võrrelda kemalistlike väärtusi üldise konservatiivse ideoloogiaga 1920.aastate käsitluses. Võrreldes sotsiaaldemokraatia suhestumisega kemalistlike väärtustega võib leida mõningaid sarnasusi, kuid ka olulisi erinevusi. Mõlema ideoloogia puhul ei sobi maailmavaatega kokku revolutsioonilisus (v.a reformism), samuti on sekularismi puhul raske tunnuse olemasolu kinnitada või ümber lükata.

³² Giddens, A. (1999) *Kolmas tee: sotsiaaldemokraatia uuestisünd*, Tallinn: Mõõdukad, lk 64

³³ *Ibid*, lk 63

³⁴ *Ibid*, lk 64

Natsionalismi poolehoidu võib siiski ka konservatismis aimata. Erinevalt sotsiaaldemokraatiast pooldab konservatiivsus tugevat riigi sekkumist (etatism) ning populistlikke ideid kasutatakse oma tegevuse õigustamiseks ning rahva poolehoiu võitmiseks.

Konservatismi üheks peamiseks läbivaks eesmärgiks on olemasolevate hästi funktsioneerivate lahenduste ning *status quo* säilitamine (kuid mitte täielike muutuste eiramine), tänapäeval vähem radikaalsema käsitlusena kui varasemalt. Konservatismi üks tuntum eestvedaja E. Burke (1910) rõhutab Prantsuse revolutsiooni vastukaaluks ühiskonna vajadust loomulike, mitte kiirete ja revolutsiooniliste muutustega arengu järgi. Revolutsioon lõhub põhiväärtusi ning uus süsteem ei pruugi tuua oodatud edu.³⁵ Samuel Huntington (1957) näeb konservatismi kui kindla positisooniga ideoloogiat, mis (*positional ideology*) erineb teistest ideoloogiatest, kuna ei paku lahendusi parima ühiskonna kujundamiseks.³⁶ Konservatistliku ideoloogia tugeva riigi pooldamine pärineb arusaamast, et inimloomus on ahne ning pahatahtlik, mistõttu tuleb ühiskonna heaolu ning korra huvides kodanike tegevust reguleerida. Üks võimalus korra säilitamiseks on ka tugeva hierarhia olemasolu, kus kõigil on kindlad ülesanded ja kohustused, ning mingil määral ka utilitaristlik käsitlus, et riigi juhtimine on teostatud üleval alla.³⁷ Riigi tähtsuse rõhutamise poolest võiks konservatism sarnaneda sotsialismiga. 1980. aastal avaldunud uusparempoolsusega muutus arusaam majanduses ning tunnistati vabaturumajanduse ja konkurentsi vajalikkust.

Konservatistlike ideedega ühildub ideoloogia varasemal ajajärgul kõige enam etatism (v.a suletus, kuid viimane oli pigem tingitud 1930.aastate majanduslikust olukorrast) ning populism, mis näeb vastavalt tugeva riigi olemasolu nii majanduses ning riigi ülemvõimu ühiskonna korraldamises. Konservatismi kindel vastuseis on revolutsioonilisusele ning kiiretele reformidele. Nagu varasemalt mainitud, ei too konservatiivne maailmavaade esile parimat valitsemisvormi, küll aga võib arvata, et tugeva hierarhia, liidrite ning juhtimise olemasolul ei saa kindel olla, et tegu on demokraatliku vabariigiga, mida näeb ette kemalistlik ideoloogia. Keerulisem on seisukohta võtta natsionalismi ning sekulaarsuse puhul. Võib arvata, et neist kahest on konservatiivses ideoloogias pigem esindatud natsionalism. Sekulaarsus Türgi kästluse

³⁵ Eccleshall, R; Finlayon, A; Geoghegan, V.; Kenny, M; Lloyd, M; MacKenzie, I; Wilford, R. (2003) *Political ideologies*, New York: Routledge, lk 51

³⁶ *Ibid*, lk 50

³⁷ Heywood, A. (2002) *Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, lk 48

kontekstis on konservatiivide poolt raskesti saavutatav, sest tradisioone ühiskonnas püütakse pigem säilitada ning muutused toimuvad aeglaselt ning järk-järgult.

3. Kemalismi areng riiklikul tasandil

Uurimustöö üheks eesmärgiks on vaadelda kemalismi avaldumist kahel tasandil – riiklikul ning erakondlikul. Riiklikul tasandil võib välja tuua 3 olulist aspekti (konstitutsioon, riigipöörde, EL pürgimine), mis kujundasid kemalistlike väärtusi ning nende tõlgendamist. Neid võib vaadelda osati ka kui vahendeid, kuidas on püütud riigi tasandil tehtavate otsustega mõjutada kemalismi säilimist. Türgi konstitutsiooni on läbi mitmete muudatuste kemalistlike väärtuste suunas parandatud, muutes riigiideoloogia järgitavaks seaduslikul tasemel. (vt tabel 2)

Tabel 2. Riiklik tasand. Muutused konstitutsioonis.

Konstitutsioon	1876	1921	1924	1961	1982
Kemalistlik tunnus	1	2,5	4,5	5	5

Allikas: Autori koostatud.

Kõik muudatused pole toimunud aga rahumeelsel viisil ning sellele on eelnenud sõjaväe poolt võimu ülevõtmine. Militaarsed väed kemalistlike väärtuste kaitsjana on pidanud sekkuma eelkõige sekularismiga seonduvate probleemide tõttu, kuid võib küsida, kui demokraatlik ning vabariiklik on riik, kui poliitilisest ametist eemaldab ning ametisse nimetab teenistujaid riigipöörde käigus sõjavägi. Võib uskuda, et tänu sõjaväe rangele kontrollile on erakonnad sunnitud kemalistlike väärtusi tagama ning on muutunud selle võrra sarnasemaks. Kemalistlikud väärtused on riiklikul tasandil tänu sõjaväele rohkem nõutud ning selle võrra ka tagatud.

Suhted Euroopa Liiduga on pidevalt seotud tõestamisega, et Türgi kannab endas euroopalikke väärtusi. Üheks suurimaks probleemiks võib pidada sekulaarsuse tagamist, mis islamistliku partei valitsemisel on pidevalt küsimuse all olnud. Õigluse ja Arengu partei toetab küll Euroopa Liiduga ühinemist ning kemalistlike väärtusi, kuid on piisavalt konservatiivne, et säilitada teatud määral islamistlikud uskumused, mille levikut Euroopa kardab. Euroopa Liiduga ühinemise soov on vähendanud tugeva riigi mentaliteet (ka militaarset sekkumist) ning edendanud natsionalistlike ideid, panustades rohkem ka vähemusrühvuste huvidele. Kindlasti on alles ka revolutsioonilisus, kuid pigem selle reformistlikus tähenduses. Euroopa Liidu

kriteeriumite järgi kohandumine pole kemalistlikke väärtusi kahandanud, pigem muutnud nende tõlgendusi euroopalikumaks ning tõstnud mõnda väärtusi rohkem esile kui teist.

3.1. Muudatused Türgi konstitutsioonis

Türgi seadusandlust võib vaadata 5 dokumendi põhjal, mis on ajapikku järjest kemalistlikumaks muutunud. Kõige esimene konstitutsioon loodi 1876. aastal, olles jõus ainult 2 aastat. Kuigi 1876. aasta konstitutsioon sisaldab Ottomani impeeriumile omaseid tunnuseid - sultani kui kaliifi ülimuslikkus (art. 3-7), šariaadi ning teiste islamistlike seaduste tähtsus (art. 7), islam kui riigireligioon (art. 11) – esineb põhiseaduses ka olulisi moderniseerumise märke. Vähemalt konstitutsioonis justkui eesmärgina kirja pandud tasuta haridus (art. 15), ajakirjandusvabadus- küll kontrollitud -(art. 12), riigireligiooni kõrval vähemustesse ning teistesse religioonidesse salliv suhtumine (art. 8, 11), detsentralisatsioon haldusjuhtimises (art. 108) on mõned näited. Selle konstitutsiooni eripära seisneb eelkõige kahekojalise parlamendi loomises, kus Senat oleks valitud sultani poolt, Saadikutekoda kaudselt rahva poolt.³⁸ Kuigi sultani otsused jäid siiski ülimuslikuks ning kõrgeim kohus (*High Court of Justice*) polnud liikmete kuuluvuse poolest erapooletu, oli parlamendi loomine esimene samm võimude lahususe poole. Seetõttu võib lugeda sultani institutsiooni võimu vähendamist üheks põhjuseks, miks sultan otsustas konstitutsiooni kehtetuks muuta. Kemalismiga võrreldes on kõige selgemalt näha ainult natsionalismi pooldamine (art. 18), ülejäänuid sambaid on raske välja lugeda (reformism) või seos on puudulik (sekularism, vabariiklus), mistõttu 1876. aasta konstitutsioon on „väga vähe kemalistlik“ (1p).

Kaasaegse Türgi riigi esimene põhiseadus loodi 1921. aastal parlamendi poolt. Lühike, vaid 23 peatükist koosnev põhiseadus asendati 3 aastat hiljem täiesti uue dokumendiga. Põhiseadus, keskendudes põhiliselt parlamendi ning selle funktsiooni ja õiguste kirjeldamisele (art. 1-9), ei jäta siiski religiooni olulisust mainimata (art. 7). 1921. aasta põhiseaduse olulisemaks muudatuseks võib pidada rahvuse, mitte sultani olulisust suveräänsuse tagamisel, mis annab võimaluse demokraatlikeks muutusteks.³⁹ Võrreldes 1876. aasta konstitutsiooniga, leidub uues põhiseaduses rohkem sarnasust kemalismiga

³⁸ Türgi konstitutsioon 1876, Allikas: Boğaziçi University, Atatürk Institute of Modern Turkish History, <http://www.anayasa.gen.tr/1876constitution.htm>, 17.05.2013

³⁹ Türgi konstitutsioon 1921, Allikas: <http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1921C.html>, 17.05.2013

(rahva võim, parlament kui täidesaadev ja seadusandlik kogu). Aimata võib vabariikluse, populismi, reformismi, selgemalt natsionalismi väärtusi, sekulaarsus on jätkuvalt eiratud. Asetades ilmingud skaalale, tegemaks kindlaks nende olemasolu, võib 1921. aasta konstitutsiooni lugeda rohkem kemalistlikumaks kui 1876. aasta põhiseadust, kuid siiski on kemalistlikke tunnuseid piisavalt vähe, et 1921. aasta põhiseadust lugeda „pigem mitte kemalistlikuks“ või „neutraalseks“ (2,5p).

1924. aasta konstitutsioon on üks olulisem, kuna tegemist on Türgi Vabariigi aegse esimese põhiseadusega, mis on suuresti täiendus olemasolevale. Türgi arenemine vabariikluse poole oli loogiline samm pärast 1922. aasta sultani institutsiooni kaotamist (1924. aastal kaotati ka kalifaat). Seda kinnitab ka 1924. aasta põhiseaduse artikkel üks, mis ütleb selgelt, et Türgi riik on vabariik. Sarnaselt eelmise konstitutsiooniga on välja toodud rahvuse põhimõtte suveräänsuse tagamisel (art. 3). Selgemaks on muutunud võimude pädevuse piirid, eraldades üksteisest seadusandlikku, täidesaatvat ja kohtuvõimu, suurenenud on kodanike õiguste ja vabaduste piirid (ptk 5). Artikkel 88 – türklasteks loetakse kõiki Türgi kodanikke, hoolimata nende religioosest taustast - läheb aga vastuollu artikkel 2, mis nimetab islamit riigireligiooniks.⁴⁰ See justkui tähendaks, et Türgi austab teisi religioone, aga ikkagi eelistab mingil määral näha oma riigis moslemeid. Samas võib näha sekulaarsuse ilminguid, sest islam on mõneti eraldatud riigijuhtimisest (nt puudub toetus šariaadile). 1924. aasta konstitutsioon peaks kõige enam kemalistlike vaadetega ühtima, olles koostatud samal ajajärgul. Kindlad märgid on vabariiklusest, populismist, reformismist ning natsionalismist, samuti võib leida arenguid sekulaarsuse poole (4,5p), mistõttu on 1924. aasta konstitutsioon „pigem kemalistlik“ või „kemalistlik“.

1961. aasta referendumiga koostatud uus konstitutsioon toob mõningaseid muutusi. 1938. aastal muudetud artikkel 2 (islami kui religiooni eemaldamine) rõhutab 1961.aasta põhiseaduses Türgi riigi natsionalistlikku, demokraatlikku ning sekulaarset ühiskonda, mis põhineb inimõigustele. Täpselt on välja toodud kodanike majanduslikud, sotsiaalsed ning poliitilised õigused (ptk 3, 4)⁴¹ 1961. aasta referendum ning riigipööre näitavad, et põhiseaduses oli lünke, mis vajasisid täiendust, sest 1924. aasta programm oli suuresti mõjutatud üheparteilise režiimist ning selle püüdlustest pluralismi poole. Uue konstitutsiooni välja töötamine toimus samuti demokraatlikult,

⁴⁰ Earle, E.M. (1925) „The New Constitution of Turkey“ *Political Science Quarterly*, lk 80-100

⁴¹ Türgi konstitutsioon 1961, Allikas: <http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>, 17.05.2013

kaasates kõiki parteisid (v.a võimult kukutatu) ning kodanikeühendusi. 1961. aasta konstitutsioonis on vähesel määral ainult üks kemalistlik väärtus (etatism tugeva riigi seisukohalt), kuid sellest hoolimata võib mainitud põhiseadust lugeda „kemalistlikuks“ või „väga kemalistlikuks“ (5p).

1982. aasta konstitutsiooni muudatusi võib lugeda suuresti Türgi Rahvusliku Julgeolekunõukogu (*National Security Council*) omavoliliseks muutusteks nii nagu ka 1961. aasta riigipöörde puhul. Kuna 1982. aastal oli eelnevalt oli kõik parteid ja kodanikeühendust keelatud, polnud neil võimalust muudatustes kaasa rääkida. Kõige olulisemate väärtustena toob praegune režiim välja 4 printsiipi – sekularism, demokraatia, vabariiklus, mis tulenevad rahvuse poolt tagatud suveräänsusega. Artikkel 4 isegi keelab neid nelja väärtust muuta. Uut konstitutsiooni on kritiseeritud vähemuste õiguste ja poliitiliste vabaduste piiramisel võrreldes eelneva põhiseadusega (art. 3, 10) ning liiga suure vabaduste jagamisel Türgi sõjajõududele läbi ametlike kaitseasutuste.⁴² Võrreldes kemalistlike väärtustega tundub, et neis printsiipides pole 1982. aasta konstitutsioonis muutusi läbi viidud („kemalistlik“ või „väga kemalistlik“), pigem on need isegi kinnistunud, andes mõjuvõimu sõjaväele sekkuda, kui Vabariigi põhiväärtused ohu alla peaksid sattuma.

3.2. Riigipöörded kemalismi säilitamise vahenditena

Kemalismi ühte väärtust, revolutsioonilisust/reformismi võib tõlgendada mitmeti, mistõttu pole üllatav Türgi ajaloost leida mitu järsku ning kohati vägivaldselt teostatud poliitilise korra muutust. Põhjus, miks seda on läbi viinud sõjavägi (*Armed Forces*) ning miks omab sõjavägi Türgis enneolematult suurt võimupositsiooni, peitub sõjaväeliste üksuste edukas osalemises Türgi iseseisvussõjas ning kodanike austuses nende vastu iseseisvuse saavutamise eest.⁴³ Riigipööretena saab tuua välja kolm *coup d'état*'i, aastatel 1960, 1971 ja 1980. Lisaks neile võib näha kemalismi kaitseks väljaastumist ka rohkem tänapäeval, 1997. ja 2007. aastal, mil leidsid aset pigem post-modernsed muutused, milles sõjaväe roll oli siiski marginaalne.

⁴² Türgi konstitutsioon 1982, Allikas: http://www.constitution.org/cons/turkey/turk_cons.htm, 17.05.2013

⁴³ Karpas, K. H. (1988) "Military Interventions: Army-Civilian Relations in Turkey Before and After 1980." In eds. Heper, M; Evin, A. *State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s*. Berlin: Walter de Gruyter, lk 354.

E. Nordlingeri jaotab sõjaväe osaluse poliitikas laias laastus kolmeks: modereeriv roll (nt veto õigus), kaitsev roll (valitsuses esineb militaarse haridusega liikmeid) ning valitsev roll.⁴⁴ Kõiki neid kolme astet võib näha ka Türgi poliitika arengus. Vabariigi algusaastatel aitas sõjavägi pigem moderaatori ning kaitsja ametis. 1960. aastest alates võib näha sõjaväge tugevalt sekkumas poliitikasse, olles valitseja rollis kuni 1980. aasta hiilgeajani. Tänapäeval on sõjaväe roll väheke taandnud, kuid siiski võib nad asetada tugeva kaitsja rolli.

1960. aastal läbi viidud riigipööre oli eelkõige suunatud valitseva võimu omavoli vastu. 1946. aastal loodud parempoolne Demokraatide Partei (*Democrat Party*) suutis lõpetada aastakümnete pikkuse Vabariikliku Rahvapartei üheparteiperioodi. Erinevalt Vabariiklikust Rahvaparteist püüti keskenduda maarahva soovidele⁴⁵, mistõttu liiguti moderniseerumises (eriti sekularismis) samme tagasi - laiendati religioosseid haridust, ehitati uusi mošeesid, kutse palvusele (*ezan*) muudeti tagasi araabia keelseks (Vabariiklik Rahvapartei oli varasemalt muutnud selle türgikeelseks⁴⁶). Keeruliste majanduslike olude tõttu pöörduti ka etatismi poole, mis polnud üha globaliseerivas maailmas enam tulutoov majanduslik süsteem. Demokraatide Partei juht A. Menderes pidas iga valimistega suurenevat toetusprotsenti tõestuseks, et nende juhtimisel ollakse õigel teel, mistõttu partei tegevus muutus küllaltki riigikeskseks, kaugenedes lõpuks kodanikust.⁴⁷ 1960. võtsid võimu enda kätte noored militaristid (vanemad olid lojaalsed parteile), kes püüdsid poliitilist ja sotsiaalset kaost ära hoida, võimu kodanikele tagasi anda ning kemalistlike väärtuste poole püüdlemisega jätkata. 1960. aasta poliitilist muutust loetakse ainukeseks õnnestunuks, mille tulemusel valmis uus põhiseadus, tagati uus kahekojaline parlament ning majoritaarne valimissüsteem, konstitutsioonikohus, laienesid õigused ja vabadused jpm.

1971. aasta riigipöörde põhjused ulatuvad õiguste ja vabaduste suurenemisest tekkinud ideoloogilise arvukuseni, mis omakorda viisid poliitiliste erimeelsusteni. Vastuolu parema ja vasakpoolse mõttemaailma vahel viis sekkumise vajaduseni.⁴⁸ Vanemad sõjaväelased pöördusid memorandumiga presidendi poole, et eemaldada sel hetkel

⁴⁴ Nordlinger, E. A. (1977) *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Englewood Cliffs N.J.: Prentice Hall, lk 22-23

⁴⁵ Harris, G. (1970) "The Causes of the 1960 Revolution in Turkey." *Middle East Journal*, lk 440

⁴⁶ Findley, C. V (2010) *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity*. New Haven: Yale University Press, lk 250-253

⁴⁷ *Ibid*, lk 441.

⁴⁸ Harris, G (2011) „Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980“, *Turkish Studies*, lk 205-206

võimul olev Demokraatide Partei järeltulija paremtsentriline Õigluse partei (*Justice Party*), lõpetamaks poliitilist ebakõla ning täitmaks kemalistlikke eesmärke. Sõjavägi jõudis arusaamale, et 1960.aasta põhiseadusega anti käest liiga palju võimu, mistõttu tehti vastavasse põhiseadusesse 1971. ja 1973. aastal parandusi. Muuhulgas sai Rahvuslik Julgeolekunõukogu nõuandvaks organiks valitsusele, et ära hoida eelkõige vasakpoolsete parteide huvide realiseerumist. 1980. aasta interventsioon oli suuresti tingitud 1971. aasta riigipöörde läbikukkumisest. Lisaks jätkuval poliitilisele erimeelsustele ning asutuste polariseeritusele muutus tähelepanuväärseks ka kurdide natsionalistliku meele ülestõusud ning poliitilise islami esilekerkimine parteide näol (*National Salvation Party, National Movement Party*). 1980. aastal peatati ning keelati Vabariikliku Rahvapartei liikmete tegutsemine poliitikas (seda kuni 1992. aastani). Ka selle riigipöörde tulemuseks oli uus konstitutsioon, tugevdati presidendi ning täidesaatvat võimu. Negatiivseks tulemuseks võib pidada suurema võimu koondumist Rahvusliku Julgeolekunõukogu kätte.⁴⁹

Kõikide riigipöörete ühine tunnus on militaarne sekkumine ning vägivaldne riigikorra muutmine. 1971. ja 1980. aastate riigipöörete kindel eesmärk oli joondumine kemalismi järgi (sh moderniseeruda), kuid erinev taust ning arusaam militaarsete jõudude sobilikust poliitilisest kaasatusest viis Türgi läänelikust demokratiseerumisest pigem kaugemale. Sõjaväel oli seadusega õigus keelata võimult eemaldatud parteiliikmetel ning parteil edasi tegutseda poliitilisel maastikul, mistõttu puudus poliitilisel maastikul järjepidevus. (Demokraatide partei muutus Õigluse parteiks, mis hiljem omakorda muutus veel kolmandaks parteiks (*True Path Party*, mille järelkäija oli omakorda uus Demokraatlik partei (*Democratic Party*))) Taoline õigus eemaldada poliitikast parteiliikmeid mitmeteks aastateks kaotati 1987. aasta referendumiga.⁵⁰

Kui liikuda edasi rohkem tänapäeva, siis sõjaväe roll pole oluliselt vähenenud, küll aga on meetmed soovitu saavutamiseks pehmenenud. Enamasti keerleb tänapäeval probleem religiooni väljajuurutamise ning sekularismi saavutamise üle. 1997. aastast võib leida memorandumid, mille Rahvuslik Julgeolekunõukogu esitas sarnaselt 1971.aasta riigipöördele toleageelsele presidendile, S. Demirelile, viidates islamistliku koalitsioonipartei (*Welfare Party, National Salvation Party* järelkäija) liiga religioossele

⁴⁹ *Ibid*, lk 209-210

⁵⁰ Üste, R.B; Güzel, B. (2011) „Referendums and E-voting in Turkey“ *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, lk 151

riigijuhtimisele ning sooviga nad võimult eemaldada. Surve valitsuse tegevuse vastu oli piisavalt suur, et valitsus oli sunnitud lõpuks siiski laiali minema. Sekularismi tagamiseks keelati ära pearättide kandmine mitte ainult ülikoolides, vaid ka poliitilisel areenil, suleti koraanikoolid jms.⁵¹

Veidi seondult eelmise referendumiga toimus 2007. aasta presidendivalimiste eel e-memorandum. Poliitilist diskussiooni tekitas avaldus Türgi Parlamendi kodulehel pearäti kandmise lubatavuse üle. Presidenti kui institutsiooni loetakse kemalistlike väärtuste, sh ka sekularismi edasikandjaks.⁵² Probleem tekkis ühe presidendikandidaadi, A. Gül ümber, kelle abikaasa kannab igapäevaelus pearätti, mis pole aga riigipea abikaasale kohale, rääkimata seadusega vastuollu minemisest.⁵³ Kuna teema leidis kajastust rahvusvahelises meedias, siis märgid kemalistlike eesmärkide mittesaavutamisest ning sekularismi puudumisest andsid järjekordse võimaluse Euroopa Liidule liikmesriikidele Türgi kandidatuuris kahelda.⁵⁴ Kuna A. Gül valiti 2007.aastal siiski presidendiks ning kuulub hetkel koalitsioonis olevasse islamistlikku Öigluse ja Arengu parteisse, annab see situatsioon osaliselt võimaluse järeltada Öigluse ja Arengu partei liikmete suhtumist sekularismi ning kemalistlikesse väärtustesse üldiselt.

3.3. Muutused riigiideoloogias Euroopa Liidu liikmestaatuse taotlemisest (alates 1987.aastast)

Alates 1987. aastast on Türgi püüdnud vastata Euroopa Liidu esitatud kriteeriumitele, kuid pole siiani n-ö sobivaks tunnistanud. Üheks probleemiks võib olla Türgi erinev arusaam demokraatlikust riigist ning korraldusest, teisalt võib probleem olla riigiideoloogia olemasolus ning selle tingimusteta kaitsmises, nagu eelnevad peatükid on seda näidanud. Just sekularismi puudumine ning islami tugev mõju tundub siiski olevat sagedane probleem ka tänapäeva Türgi poliitikas. Pidevate Euroopa Liidu kriteeriumite järele olemine on muutnud Türgit järjest rohkem siiski euroopalikumaks, kuna kemalistlike väärtustele on lisandunud teised tõlgendused - revolutsioonilisus eelkõige reformide ning liberaalsete uuenduste meelsuses, vabariiklikku ning

⁵¹ „Signature campaign against headscarf ban expands“, *Today's Zaman*, http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&link=202965, 17.05.2013

⁵² „Excerpts of Turkish army statement“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602775.stm>, 17.05.2013

⁵³ „Army „concerned“ by Turkey vote“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602375.stm>, 17.05.2013

⁵⁴ „EU warns Turkish army over vote“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602661.stm>, 17.05.2013

patriotistlikusse „üks riik-üks rahvas“ suhtumisse on tulnud kohustus arvestada vähemusrahvustega. Samuti on vähenenud sõjaväe roll ning tugeva riigi mentaliteet. Üheks selgelt problemaatiliseks probleemiks on siiani jäänud sekularism.

Türgi kokkupuude Euroopa Liitu pürgimisega sai alguse juba 1959.aastast, mil esitati avaldus sooviga astuda Euroopa Majandusühenduse liikmeks. Sellele järgnes assotsiatsioonilepingu sõlmimine 1963.aastal. Euroopa Liitu pürgimise algusajaks võib aga lugeda pigem 1987.aastat, mil esitati avaldus Euroopa Ühendusega liitumiseks. Euroopa on olnud Türgile pidevalt eeskujuks. Varasemalt oli see pelgalt soov olla Euroopa moodi, nüüd on omaette eesmärgiks saanud Euroopasse (Euroopa Liitu) jõudmine, mille eeltingimus on Euroopa moodi olemine. Türgi on pidanud end vastavate kriteeriumite järgi muutma ning kohandama, kuid hoolimata pidevast tingimustele mittedobivusest, on Euroopa Liit nende jaoks jätkuvalt oluline. 1989. aastal tegi Euroopa Komisjon esimese ülevaate Türgi sobivuses Euroopa Liitu, milles toodi välja, et varasema majandusliku ja poliitilise olukorra tõttu ei näe Euroopa Liit, et Türgi suudaks ületada esilekerkivaid probleeme nagu integratsioon ning hoida sellega kinni Euroopa Liidu reeglitest nagu seda teevad teised liikmesriigid.⁵⁵

Esimene positiivne tagasiside oli 1999. aasta Helsinki kohtumine, mis andis lootust Türgile, valides viimase kandidaatriigiks. Jätkus pingutustöö reformide näol Kopenhaageni kriteeriumitele vastamiseks. Inimõiguste vallas kaotati 2002. aastal surmanuhtlus⁵⁶, äärmuslike natsionalistlike ideede puudumise tõestuseks viidi läbi keelereform, mis tagas vähemustele võimaluse oma keeles õppimiseks ning keele kasutamist erinevates väljaannetes, tugeva riigi mentaliteedi välja juurutamiseks muudeti kaitseasutuste struktuurset korda jms. 2002. aastal alustati tegutsemist Annan plaani kohaselt, et luua paremaid suhteid Küprosega, mistõttu Euroopa Liidu otsus Küpros liikmeks vastu võtta (teostus 2004.a)⁵⁷ oli suur tagasilöökk Türgile.

Euroopa riikide suhtumist ja nägemust Türgist on mõjutanud võimul olev islamistlik partei. Erinevalt teistest poliitilistest islamistidest, toetab Öigluse ja Arengu partei ühinemist Euroopa Liiduga. Sekulaarsuses, mille kinnistumises Euroopa Liit veenduda

⁵⁵ Commision opinion on Turkey's request for accession to the community, Brüssel 1989, <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>, lk 4, 17.05.2013

⁵⁶ „Turkey agrees death penalty ban“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3384667.stm>, 17.05.13

⁵⁷ Aydın, M; Açıkmeşe, A.S (2007) “Europeanization through EU Conditionality: understanding the new era in Turkish foreign policy”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, lk 271

soovib, on riigiametnike endi suhtumine islamisse kahtlusteks aluse andnud. Mitmed sündmused, mis samuti on mõjutanud Euroopa suhtumist Türgi. Positiivse mõjuga oli terroristliku ühingu Kuristani Töölispartei (*Kurdistan Workers' Party*) liidri A.Öcalani vahistamine 1999.aastal, mis andis märku Türgi terrorismivastasest tegevusest. Seda positiivset arvamust mõjutas vastupidises suunas aga 9/11, mil moslemite terroriaktisioonidest võis Läänes islami foobia pigem süveneda. Ameerika Ühendriikide invasioon Iraaki 2003. aastal põhjustas taas Türgiga pigem negatiivseid kokkupuuteid, kuna Türgi ei lubanud oma territooriumile USA rakette asetada.⁵⁸

2005. aastal said alguse läbirääkimised, mis 2006. aasta otsusega lükati edasi Türgi suhete tõttu Küprosega. 2010. aastal püüdis Türgi taas veenda avalikku arvamust nii kodus kui mujal Türgi sobivuses Euroopa Liitu, tutvustades Türgi strateegiat, mis rakendub liikmesriigiks saades.⁵⁹ Raport toob välja eelkõige põhilised probleemid Kopenhaageni kriieriumitega vastavuses, välispoliitikas ning majanduses. Euroopa Liidu poolt lisandub järjest enam kriteeriume, mistõttu võib eeldada, et kuna kemalism on Türgis siiani väga olulisel kohal, on põhjuseks erinev arusaam demokraatlikest väärtustest ning moderniseerumisprotsessist, miks Türgi kriteeriumitele ei paista vastavat. Teine võimalik põhjus on Euroopa Liidu poolsete topeltstandardite andmine Türgile kui suurele religioossele Aasia riigile.

4. Kemalismi areng erakondade tasandil

Uurimustöö vahest üks kõige olulisem eesmärk on selgitada välja kemalismi kui riigiideoloogia kandepind tänapäeva Türgi poliitikas. Kui eelnevalt aitas kemalismi olemuses selgusele jõuda keskendumine rohkem Vabariikliku Rahvapartei ideoloogiale (hetkel opositsioonis), siis tänapäeva kontekstis järelduse tegemiseks on vajalik uurida pigem koalitsioonis oleva partei, Öigluse ja Arengu Partei nägemust kemalistlikest väärtustest. Türgi ajaloost võib tuua näiteid, kuidas partei tegevuse vastuolu kemalistlike ideedega tõi endaga kaasa militaarse sekkumise ning riigipöörde (sh tunnuste puudumine). See fakt annab aluse eeldada, et enamasti kõikides parteides leidub midagi kemalistlikku. Vabariikliku Rahvapartei programmis on jätkuvalt selgelt

⁵⁸ Oguzlu. T (2010-2011) "Turkey and the Europeanization of Foreign Policy," *Political Science Quarterly*, lk 657-683

⁵⁹ Commission Staff Working Document, 2010 Progress Report, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf, 17.05.2013

märgitud 6 väärtust, mille poole aastaid on püüeldud, kuid Vabariiklik Rahvapartei on olnud ametlikuks parteiks opositsioonis juba aastaid, mistõttu nende mõju tänapäeva ühiskonnale on väiksem kui varem. Viimastel valimistel keskendus Vabariiklik Rahvapartei eelkõige majanduslike küsimustele kui kemalistlikele puudujääkidele (sekularism). (vt ptk 4.3.1.) Kuigi Õigluse ja Arengu partei programmist on keeruline kemalistlike tunnuseid aimata, ei saaks nende tegevus oluliselt vastuolus olla. Partei edu seisneb pigem rahvale ja riigile oluliste küsimustega tegelemises, mitte põhiväärtuste kujundamises nagu teevad seda teised erakonnad (neutraalsuse säilitamine).

Erakonna programm on üks võimalik indikaator selgitamaks partei pühendumust kemalismile, mis võimaldab seeläbi teha järeldusi riigiideoloogia olemasolu ning kandepinna kohta tänapäeva Türgi poliitikas. Kui uurimuse ideoloogilise raamistiku analüüsimiseks sai vaadeldud erakonna ideoloogiate sobivust kemalismi põhitaladega, siis erakonna programm peaks täpsemalt suhestumist/mittesuhestumist peegeldama.

Tabel 3. Erakondlik tasand. Kemalism parteide programmides.

Partei ideoloogia/kemalistlik tunnus	Vabariiklus	Natsionalism	Sekularism	Populism	Etatism	Revolutsionism, reformism	Summa
Vabariiklik Rahvapartei	1	1	1	1	1	1	6
Õigluse ja Arengu partei	1	0.5	0-0.5	1	1	1	4,5-5

Allikas: Autori koostatud.

Kuigi Õigluse ja Arengu partei programmis pole 6 kemalistlikku väärtust otseselt välja toodud, võib partei programmis aimata poolehoidu vabariiklusele (vabade valimiste tugev toetus), revolutsioonilisuse/reformismile (Euroopa Liidu pooldamine, militaarsete üksuste mõjuvõimu vähendamine), populismile ja etatismile (rahva legitiimsus, riigi regulatsioon erinevates avalikes sfäärides). Kahelda saab aga sekularismi täielikus kinnistumises ning sellega seoses ka natsionalistlikes väärtuses, kuidas tulla toime teistest rahvustest kodanike ning erinevate etniliste gruppidega. Sekularismi on paratamatult täielikult raske nõuda, kuna tegemist on islamistliku parteiga. Varasemaid sündmusi arvestades võib öelda, et koalitsioonis leidub sekularismi ainult vähesel määral, sest religioon on valitsusemisega oluliselt rohkem seotud, kui seda oli Vabariikliku Partei ajal. (vt tabel 3)

4.1. Muutused kemalistlikes väärtustes Vabariikliku Rahvapartei programmis partei asutamisest tänapäevani

Nagu varasemalt mainitud, loodi Vabariiklik Rahvapartei Türgi iseseisvussõja lõppedes. Kui algselt oli partei nimi Rahvapartei, siis 1924. aastal väikese konkurentsi tekkides (tekkis partei Progressiivne Vabariiklik partei), lisati nimesse vabariikluse tähis.⁶⁰ Kõik kemalistlikud väärtused on säilinud programmis partei asutamisest kuni tänapäevani ning olulisi muutusi pole riigiideoloogia Vabariikliku partei programmis läbi elanud. Kuni 1946. aastani oli ainuvõim Vabariikliku Rahvapartei käes, kus konkurentsi pakkusid ainult mõni kuu tegusad parteid - varasemalt mainitud Progressivne Vabariiklik Partei ning 1930.aastal Liberaalne Vabariiklik partei (*Liberal Republican Party*). Needki olid Vabariikliku Rahvapartei õhutusel tehislikult tekitatud ning ei saanudki kauem püsida. Võib väita, et Vabariiklikul Rahvaparteil eesmärk oli tagada mitmeparteisüsteem, kuid kasvupinnas parteide tekkimiseks oli ebasoodne, kuna eelistati näha ideoloogiates kemalistlikke väärtusi. Kui parteis aga kemalistlikud tunnused puudusid, siis ei olnudki võimalus partei pikemale kestvusele loota. Ühtlasi on kemalistlike väärtuste kaitsja olnud alati sõjavägi, kelle sekkumine poliitikasse on võõrnähud ning teisitimõtlemised kõrvaldanud.

Kuna pärast 1950. aastat on Vabariiklik Rahvapartei enamasti tähtsamaks opositsiooniparteiks olnud, siis olulisemaid muutusi nende valitsemisajal saab vaadatagi ajavahemikus 1923-1950. Vabariikliku Partei liidrite juhtimisel muudeti Ankara 1919. aastal pealinnaks ning vormistati 1924. aastal uus põhiseadus, samal aastal kaotati ka kaliif ning teised religioossed institutsioonid, et tagada riigi kontroll religiooni üle. 1925. aastal keelati idamaiste fesside kandmine ning asendati need euroopalikumate peakatetega, samuti mindi üle uuele kalendri (Gregoriuse kalender). 1926. aastal võeti vastu tsiviilkoodeks ning 2 aastat hiljem eemaldati põhiseadusest artikkel 2, mis seadis Türgi riigireligiooniks islami. Olulisemateks muutusteks võib veel pidada Ladina tähestiku kasutuselevõttu (1928), palvusele kutse muutmist türgikeelseks (1932), kristlusele sarnaselt püha päeva reedelt pühapäevale nihutamist ning naistele

⁶⁰ Vabariikliku Rahvapartei kodulehekülg, Partei ajalugu, http://www.chp.org.tr/en/?page_id=67, 17.05.13

valimisõiguse andmist (1930). Naised võisid valimistel kandideerida alates 1934. aastast.⁶¹

Alates aastast 1950 on Vabariiklik Rahvapartei püüdnud otsida muutus süsteemi, et ajaga kaasas käia. Kemalistlike väärtusi ei muudetud, küll aga muutusid need pehmemaks ning tekkis uusi väärtusi. Uute suundade lisandumine partei programmi võis olla ühes põhjuseks, miks 1980. aasta riigipöördega keelati Vabariikliku Rahvapartei tegutsemine poliitikas kuni 1992. aastani. 1993.aastal taasasutatud Vabariiklik Partei võttis eesmärgi kemalistlike väärtuste tagamiseks, keskendudes eelkõige sekularismile. On kritiseeritud, et Vabariiklik Partei ei tegelenud oluliste küsimustega nagu Kurdistani või Küprose probleem, isegi ei näidanud poolehoidu Euroopa Liidu ühinemisprotsessile, vaid oli keskendunud ainult ühtedele väärtustele.⁶²

Vabariikliku Rahvapartei panust Türgi jõulisel moderniseerumisel pole võimalik üle hinnata. Kuigi tegu on suuresti ühe partei poliitilise ideoloogiasse kinnistunud väärtustega, poleks kemalism saanud kinnituda nii tugevalt, et seda võib isegi riigiideoloogiaks nimetada. Kemalism peegeldub Vabariikliku Partei programmides ka tänapäeval, kuid selle mõju ei saa nii oluliseks pidada, kuna partei on olnud peamiseks opositsiooniparteiks juba aastaid.

4.1.1. Vabariikliku Rahvapartei programm

Kemalistlikud väärtused Vabariikliku Rahvapartei programmist pole ka tänapäeval kadunud - leida võib vaid mõningaid uuenduslikke tõlgendusi, mis on programmi kaasajastamise juures tavaline nähtus. Vabariiklik Rahvapartei on alati püüdnud olla kogu rahva partei, pannes rõhku just nendele vajalikele väärtustele. Kemalismi eesmärk on läbi aegade olnud Türgi ühiskonna moderniseerimine ning *status quo* säilitamine. Tänapäevases programmis on kõige rohkem esile toodud kuldne kolmnurk – Vabariiklus- Sekulaarsus- Demokraatlikkus.⁶³

⁶¹ Findley, C. V (2010) *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity*. New Haven: Yale University Press, lk 250-253

⁶² „Political Parties in Turkey: From 2010 Refendum to 2011 June Election“ SETA Policy Brief 2011, nr. 52, lk 9-10, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

⁶³ Vabariikliku Rahvapartei programm, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>, lk 12, 17.05.2013 (tõlge Mehmet Kadri, student of Political Science, Bilkent University)

Sekularism on ilmselt kõige olulisem väärtus partei programmis, mis rõhutab riigi ja religiooni eraldamise vajalikkust riigi sisemise rahu huvides. See garanteerib võrdsuse, õigused ja vabadused erimevatele rahvustele ning ühiskonna moderniseerumise. Natsionalistlik väärtus rõhutab pluralismi põhimõtteid, mis peaksid olema rahvusliku ühtsuse nimel ühiskonda kinnistunud. Samuti toob partei programm välja, et Türgi pole rajatud religiooni, rassi, keele või etnilistel alustel ning ei keskendu sellele ka edaspidi.⁶⁴ Olles uurinud Türgi iseseisvussõja tausta, julgen väita, et religioonil oli suur tähtsus rahva ühendamisel ning sellele valitsemisel vabariigi algusaastatel ka keskenduti. Islam oli suurest motivatsioonist ning ühtlustunde tekitaja iseseisvussõjas ning religiooni tähtsust näitab ka 1923. aastal aset leidnud Kreeka ja Türgi n-õ rahvaste vahetus (mittemoslemid ja moslemid).⁶⁵

Vabariikluse mõistet loetakse pöördeliseks Türgi ajaloos. Imperialistlikult süsteemilt parlamentaarsele vabariiklusele üleminek oli põhjapanev samm Türgi moderniseerumise poole. Populism on jäänud varasema rahva legitiimsuse tähisena suhteliselt samatähenduslikuks. Veidi erinevusi võib leida etatismi väärtuses, mis rõhutab riigi tegutsemist rahva tahte järgi (*state for the people*), kuid samas peab siiski oluliseks riigi järelvalve rolli majanduslikus ja sotsiaalses sfääris. Statism pole kuidagi vastu avatud turule, vaid peab oluliseks selle riigipoolset regulatsiooni. Kemalistlikud väärtused ning nende järgi ühiskonna reformimine on tagatud revolutsioonilisuse/reformismi sambaga. Vabariiklik Partei loodab, et just revolutsioonilisus on see, mis aitab säilitada rahva legitiimsuse ning põhiseadusliku vabariigi.⁶⁶

4.2. Õigluse ja Arengu Partei suhestumine kemalistlike väärtustega (alates 2002. aastast)

Õigluse ja Arengu partei on islamistlike suunitlustega konservatiivne partei, toetades majanduslikku liberalismi ning Türgi kandideerimist Euroopa Liitu. Partei selge islami poolehoidu väljendamine võib olla murettekitav Euroopa Liidule ning ka Türgi militaarsetele üksustele. Kuigi partei toetab programmis ilmalikkust, võib siiski näha

⁶⁴ Vabariikliku Rahvapartei programm, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>, lk 12-14, 17.05.2013 (tõlge Mehmet Kadri, student of Political Science, Bilkent University)

⁶⁵ Hale, W. (2002) *Turkish Foreign Policy*, London: Frank Cass, lk 55-56

⁶⁶ Vabariikliku Rahvapartei programm, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>, lk 14-17, 17.05.2013 (tõlge Mehmet Kadri, student of Political Science, Bilkent University)

mitmeid valitsuse poolt vastu võetud otsuseid, mis paratamatult seob riigi kirikuga. Kemalistlikest väärtustest tundub olevat sekularism kõige põhilisem probleem. Oluline erinevus Vabariikliku Rahvapartei ja Öigluse ja Arengu partei vahel on tähelepanu fookuseerimine erinevatele teemadele. Öigluse ja Arengu partei keskendub pigem rohujuuretasandil olevatele probleemidele, Vabariiklik Rahvapartei aga laiematele küsimustele eelkõige kemalistlike väärtuste valguses.

2001. aastal komeedina poliitilisele maastikule tõusnud Öigluse ja Arengu partei saavutas 2002. aasta valimistel üle 2/3 parlamendikohtadest. Kolmed järjestikused parlamendivalimised on nimetatud parteile edukad olnud. Võidu tähiseks loetakse partei edu majanduslikult rasketel aegadel, samuti suhtumist vabadusse, demokraatiasse ning põhiõigustesse.⁶⁷ Partei on alati olnud arvamisel, et kui Türgi rahval on soov oma religioosseid uskumusi tugevalt väljendada, siis pole vajadust neid maha suruda. Väite ilmetuseks on Öigluse ja Arengu partei katse muuta 2008. aastal põhiseaduses pearätikeeldu, mis kohtu otsustega läbi ei läinud.⁶⁸ Kohtuvõimu kontrollfunktsioon võimaldab tagada riigi seisukohalt jätkusuutliku tegevuse. Varasemalt oli see küllaltki radikaalne. Näiteks praegusel peaministril R. T. Erdoğanil keelati 1998. aastal esitatud islamimeelse poeemi tõttu 10 aastaks poliitilistesse ametitesse kandideerida (keeld peatati 2004. aastal).⁶⁹

Öigluse ja Arengu üheks positiivsemaks omaduseks võib pidada rahva legitiimsuse tagamist, keskendudes rahvale ja riigile olulistele küsimustele - radikaalsed muutused hariduses, tervishoiud ning ehituses, majanduses tootmise suurendamine, riigifirmade erastamine. Kuid kui võetakse vastu radikaalsed otsused, leidub ka vastupanu. 2007.aastal, vahetult enne presidendivalimisi toimus marss, protestimaks Erdoğan'i pääsemise vastu presidendiks, kartes kemalistlike väärtuste ning eriti sekularismi taandarengut. Sekularism on vastava partei puhul alati olnud küsitav ning see võib olla üheks põhjuseks, miks opositsioon nii rangelt sellele kemalistlikule väärtusele keskendub. 2010. aasta referendum peamine eesmärk oli põhiseaduse kohandamine Euroopa Liidu eesmärkide ja nõudmistega, kuid ühtlasi vähendati ka õiguslike institutsioonide rolli poliitikas (vastuseis kohtu pearäti kandmise seaduslikule

⁶⁷ „Political Parties in Turkey: From 2010 Refendum to 2011 June Election“ SETA Policy Brief 2011, nr. 52, lk 4, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

⁶⁸ *Ibid*, lk 7-8, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

⁶⁹ „Profile: Recep Tayyip Erdoğan“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6900616.stm>, 17.05.13

keelustamisele 2008) ning üha vähem keskendutakse 6 kemalistlikule väärtusele. 2012. aastal tehti isegi parlamendiliikme ametivande sõnastusse muudatus ning eemaldati „Atatürki reformid ja põhimõtted“ („*Atatürk's reforms and principles*“).⁷⁰

4.2.1. Öigluse ja Arengu Partei programm

Erinevalt Vabariikliku Rahvapartei programmist pole Öigluse ja Arengu partei programmis kemalistlikke väärtusi selgelt välja toodud. Sel võib olla kolm tähendust – kas kemalism on nii iseenesestmõistetav, et on raskesti tuvastatav; kemalism on tõlgendatud teistmoodi ning seetõttu pole võimalik spetsiaalselt 6 väärtust välja tuua või kemalistlikud väärtused puuduvad. Võib arvata, et seoseid kemalismiga on võimalik erinevate eesmärkide põhjal aimata, kuid pigem on tegu väärtuste teistmoodi tõlgendamisega või teistsuguste väärtuste eksisteerimisega. Seda tõendab ka väide programmis, mis ütleb, et partei ei püüa kindlat ideoloogiat endas kanda⁷¹, vihjates opositsioonile, kes seda rangelt teeb. Ometi ei saa välistada, et kemalistlikud väärtused parteile olulised poleks.

Partei tegevuse aluseks on riigi ja rahva ühtsus läbi sekulaarse, demokraatliku ühiskonna, tagades sel viisil õigusriik, demokratiseerumine, uskumuste paljusus ja võimaluste võrdsus Türgi vabariigis. Kuigi parteil on sekulaarsusega pidevalt probleeme, on ilmalikkuse väärtus programmis välja toodud.⁷² Tundub, et sekularism pole ühiskonda kinnistunud ning partei tegutseb selle tunnuse puhul vastavalt rahva soovidele, mis muudab kemalistliku väärtuse võrreldes Vabariikliku Rahvaparteiga paindlikuks. Väita, et sekularism täiesti puudub, oleks liialdamine, kuid vastava partei juhtimisel täielik sekulaarsuse tagamine on küllaltki vaeviline, kui mitte võimatu protsess.

Kõige selgem arusaam on vabariikluse väärtuse tagamisest, toetudes partei tugevale vabade valimiste pooldamisele ning rahva kaasatuse suurendamisele poliitilistesse protsessidesse. Partei peab vabadusi demokraatia aluseks ning püüab tegeleda ka rahvusvähemuste vabaduste ja õiguste, et kõik Türgi riigi elanikud võiksid tunda end

⁷⁰ „AKP at his best – AKP removed Atatürk, secularism from Turkish parliamentary oath“, *National Turk*, <http://www.nationalturk.com/en/akp-at-its-best-akp-to-remove-ataturk-secularism-from-turkish-parliamentary-oath-27977>, 17.05.13

⁷¹ Öigluse ja Arengu partei kodulehekül, Partei programm, <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme>, 17.05.2013

⁷² *Ibid*, <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme>, 17.05.2013.

respekterituna ning arvestatuna. Kuigi sekularismi mittetäielikul kinnistumisel võib osati natsionalismis kahelda, kuna partei toob esile islami ning sellega koos ka moslemiks olemise eelistatuse, tegeletakse siiski ka näiteks Kurdistani probleemiga, mis on ühtlasi ka riikliku julgeoleku küsimus.

Etatism, revolutsioonilisus/reformism ja populism on omandanud selle tänapäevase ning positiivsema külje. Partei pooldab vabaturumajandust ning majanduslikku koostööd teiste riikidega, eriti Euroopa riikidega. Pürgimine Euroopa Liitu on jätkuvalt tähtsal kohal, mistõttu on kandidaatliikmeks osutumiseks ette võetud mitmeid reforme ning isegi kohandatud põhiseadust (2010 referendum).⁷³ Õigluse ja Arengu edasise edu pandiks peetakse olulistele teemadele keskendumist nagu Kurdistani rahvaga seoses vabaduste ja õiguste laienemist ning militaarsete jõudude eemaldamist poliitikast.⁷⁴

4.3. Kemalism erakondade valimisprogrammides

2011. aasta parlamendivalimised olid omaette revolutsioonilised, kuna kolmandat korda (2002, 2007, 2011) valiti rahva poolt võimule Õigluse ja Arengu partei. Parteide valimisprogramm ei erine küll nende ideedest programmides, kuid annab võimaluse jälgida, millistele tunnustele kõige enam keskendutakse. Õigluse ja Arengu Partei valimislubadused keskenduvad eelkõige mikrotasandi probleemidele ning varasemate saavutuste esiletõstmisele. Vabariikliku Rahvapartei ja teiste opositsiooniparteide miinuseks on toodud teadmatus rahvale olulistest probleemidest, mistõttu keskendutakse endiselt oluliselt kemalistlikele väärustele ning samas püütakse populistlikel viisidel erinevaid valijasgruppe kaasata.

4.3.1. Parlamendivalimised 2011.aastal

Vabariikliku Rahvapartei 2011. aasta parlamendivalimiste programm keskendub peamiselt majanduslikele küsimustele ning ettepanekutele, lubades vähem jõukamatele peredele toetuseks 600 liiri, tekitades 800 000 uut töökohta etc.⁷⁵ Partei suund tundub olevat liikuda lahenduseta näivast sekularismi probleemist eemale ning keskenduda

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ „Political Parties in Turkey: From 2010 Refendum to 2011 June Election“ SETA Policy Brief 2011, nr. 52, lk 7-8, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

⁷⁵ *Ibid*, lk 12-13, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

populismile – valimisprogramm sisaldab loosungeid kindlatele sihtgruppidele,⁷⁶ mitte nii väga rõhudes kemalistlikele väärtuste puudujääkidele. Sellega seoses on tekkinud küsimus, kas partei on muutunud tsentristlikumaks ning liikunud ideoloogilisel skaalal paremale poole. On arvatud, et kuna valijad ei tea, mis opositsioon põhiprobleemidest arvab, siis on see nende kahjuks⁷⁷ ning ilmselt püüdis Vabariiklik Rahvapartei olukorda muuta, kuid ometi ei taganud see loodetud edu.

Õigluse ja Arengu partei valimisprogramm panustas eelkõige seniste saavutuste esiletõstmisele - uue konstitutsiooni parandamine; projektid rohujuuretasandil, mis seotud kohalike omavalitsuste ning nende teenustega etc.⁷⁸ Kemalistlike väärtustega seondult (natsionalism) soovitakse leida lahendus Kurdistani ning rahvusvähemuste probleemide ning olulise panuse sellesse protsessi annab opositsioonis olev pro-Kurdistani partei Rahu ja Demokraatia Partei (*Peace and Democracy Party*).⁷⁹ Õigluse ja Arengu partei visioon 2023 aastaks on olla just see partei, kelle juhtimisel viiakse Türgi Euroopa Liitu. Tihe koostöö NATO-ga on taganud Türgile julgeolekuvalmiduse konfliktsete idamaade piiril. Õigluse ja Arengu partei juhtimisel on Türgi riigi moderniseerumisel ja demokratiseerumisel suureks eeskujuks teistele islamimaadele. Partei teiseks oluliseks tulevikuvisioniks on tagada parem koostöö riigi ja religiooni vahel.⁸⁰

5. Järeldused

Antud uurimistöö küsimus seisnes kemalisti ametliku riigiideoloogia rolli välja selgitamises ning kemalistliku ideoloogia funktsiooni arengu hindamises. Kemalisti uuriti peamiselt Vabariikliku Rahvaparteid ja Õigluse ja Arengu Parteid 2 tasandil – riiklikul ja erakondlikul tasandil.

⁷⁶ Esen, B.; Ciddi, S. (2011) „Turkey’s 2011 election: an emerging dominant party system?“ *MERIA Journal*, <http://www.gloria-center.org/2011/10/turkey%E2%80%99s-2011-elections-an-emerging-dominant-party-system/>, 17.05.2013

⁷⁷ „Political Parties in Turkey: From 2010 Refendum to 2011 June Election“ SETA Policy Brief 2011, nr. 52, lk 12-13, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

⁷⁸ *Ibid*, lk 7-8, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013

⁷⁹ Esen, B.; Ciddi, S. (2011) „Turkey’s 2011 election: an emerging dominant party system?“ *MERIA Journal*

⁸⁰ Õigluse ja Arengu partei kodulehekül, Partei poliitiline visioon 2023, <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision>, 17.05.2013

Kemalism on mõjutatud suuresti natsionalistlikest ideedest (eeskujuks Prantsuse revolutsioon) ning läänelikest positivistlikest vaadetest⁸¹, mille abil suudeti absoluutne monarhia parlamentaarseks vabariigiks muuta. Võib arvata, et natsionalism on üks esimesi tunnuseid kemalistlikus ideoloogias, mida varasemalt aitas tagada religioosne kuuluvus. Seetõttu on sekularism ning natsionalism aeg-ajalt vastuolus - islami välja juurutamine pole siiani õnnestunud, mis viib natsionalismi tõlgenduse ideoloogilisel skaalal pigem äärmuslikuse suunas.

Uurimuse teoreetiline pool käsitles kemalistliku ideoloogia sobivust võrdlevalt mõlema partei maailmavaatega. Võiks eeldada, et Vabariikliku Partei maailmavaade sarnaneb täielikult kemalistlike väärtustega. Kui arvestada, et revolutsionism ja etatism on rohkem hetkeväärtused, mille tähendus on tänapäeval oluliselt muutunud, ning teades, et sotsiaaldemokraatia toetab vabariiklust ja natsionalismi, siis nii see võib ka olla. Miks nii? Sekularismi ja populismi kui konkreetsemaid väärtusi on keeruline üldisemasse raami paigutada, kui ometi ei saa kindlalt öelda, et neid väärtusi sotsiaaldemokraatlikus ideoloogias ei leidu. Kui jätta Õigluse ja Arengu Partei kui islamistliku konservatiivse partei hinnangu puhul samuti välja etatism ja revolutsioonilisus, siis sekularism on väärtus, mida islamistlik maailmavaade kindlasti ei toetaks. Seega loogiliselt võttes peakski Vabariiklik Partei kui kemalistlike väärtuste alusepanija üldisem maailmavaade 6 sambaga paremini sobima.

Riiklikul tasandil on kemalism järjest tugevamaks ja iseenesestmõistetavamaks muutunud. Seda näitab ka konstitutsioonide järjest suurem sobivus kemalistlike väärtustega (vt tabel 2). Sellele on suuresti aidanud kaasa militaarsete jõudude enneolematult suur võim poliitikas läbi aegade, kus riigipöörete ning erinevate memorandumite abil on riigiideoloogia keskus ja jätkusuutlikus iga hinna eest tagatud olnud. Kuna tänase päevani on sõjaväe roll kemalistlike väärtuste kaitsmisel küllaltki suur, siis võib arvata, et ka kemalism on ühiskonnas laialdaselt esindatud. Samas ei saa unustada Euroopa Liitu pürgimisega kaasnevaid muudatusi riigiideoloogias. Euroopa Liidu kriteeriumite tõttu on kemalistlike väärtuste tõlgendused muutunud, osad väärtused nõrgenenud (populism) ning teised tugevnenud (sekularism).

⁸¹ Aslan. S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*, lk 16-32

Erakondlikul tasandil on kemalistliku ideoloogia esindajaks jätkuvalt Vabariiklik Rahvapartei, kelle programm 6 väärtust põhieesmärgidena esile toob. Kuna aga Vabariiklik Partei on juba aastaid olnud peamiseks oponeerivaks jõuks, siis ei saa nende ideede mõjutusi laiahaardeliseks lugeda. Seevastu Öigluse ja Arengu partei pole keskendunud teatud ideede propageerimisele, vaid rahva ja riigi vajaduste ning soovide realiseerimisele. Nende programmist võib ainult ideede ja eesmärkide sügavamal hindamisel leida seoseid kemalistlike väärtustega. Pidades Euroopa Liitu astumist ning kurdide rahvusega kokkuleppele jõudmist 2023 aasta visioonideks⁸², võib oluliseks pidada vabariiklust, demokratiseerumist, natsionalismi ning reformimeelsust. Partei programmis on sekularism küll mainitud, kuid programmi lõpplause, mis ülistab islami jumalat Allahit⁸³, annab mõista, et riiklikul tasandil on liigutud ning liigutakse edaspidi sekularismis pigem tagurpidi. Seega on Öigluse ja Arengu partei juhtimisel kemalism erakondlikul tasandil pigem vähenenud.

6. Kokkuvõte

Uurimistöö üheks olulisemaks tulemuseks on tõestus kemalismi kui riigiideoloogia olemasolu kohta Türgi poliitilisel maastikul. Türgi on moderniseerumis- ja demokratiseerumisprotsessis teinud suure arengu, liikudes järk-järgult absolutistlikust monarhiast algul üheparteilise süsteemini ning arenedes edasi pluralistlikuma mitmeparteisüsteemi suunas. Keerulises olukorras, mil soov on riik teistsuguste väärtuste peale üles ehitada, poleks selgete kemalistlike eesmärkideta suudetud jõuda sinna, kus tänapäeval ollakse – pürgimas demokraatlike lääneriikidega ühtsesse ühendusse. Seega võib kemalistlike väärtusi lugeda demokratiseerumisprotsessi algeks. Võib väita, et Vabariikliku Rahvapartei ideoloogia ning sõjaväe roll kemalistlike väärtuste kaitsjana on olnud põhjus, miks riigiideoloogia tänapäevani on vastu pidanud.

Uurimustöö teine oluline tulemus on seotud kemalismi kui riigiideoloogia positsiooni vähenemisega – riiklikul tasandil vähem, erakondlikul tasandil rohkem.

Riiklikul tasandil on militaarsetel jõududel jätkuvalt tugev positsioon Türgi poliitikas, mis on küll vaikselt muutumas, kuid tagab kemalistlike väärtuste olemasolu ja kaitse ka

⁸² Öigluse ja Arengu partei kodulehekül, Partei poliitiline visioon 2023, <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision>, 17.05.2013

⁸³ Öigluse ja Arengu partei kodulehekül, Partei programm, <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme>, 17.05.2013

tänapäeval, hoides ära parteide soove vabariigi alustalasid vastupidises suunas muuta. Ka konstitutsioon on pidevas arengus kemalistlike väärtuste tõlgendamisel. Kui algselt kandsid kemalistlikud väärtused eesmärgi muuta Türgi modernsemaks ning demokraatlikumaks, siis praegusel hetkel, mil üheks eesmärgiks on muutunud ka pürgimine Euroopa Liitu, on näha märgatav vahe erinevates arusaamades lääneriikide ja Türgi vahel. Võib väita, et soov liituda Euroopa Liiduga ning ettekirjutatud reeglistiku täitmine on põhjus, miks kemalistlike väärtusi püütakse teistmoodi tõlgendada ning miks üha enam keskendutakse rahva ja riigi vajadustele mikrotasandil kui 6 kemalistliku samba propageerimisele. Küll aga ei saa kemalismi kui ideoloogiat pidada takistuseks Euroopa Liitu jõudmisel, vaid pigem on pika liitumisprotsessi põhjuseks erinevad vaatenurgad. Mida enam väärtused ühtlustuvad, seda suurem tõenäosus on Türgi euroopastumisel ning pääsemisel Euroopa Liitu.

Uurimustöös sai võrreldud kahe partei- koalitsioonipartei Öigluse ja Arengu partei ning peamise opositsioonipartei Vabariikliku Rahvapartei- ideoloogiaid, programme ning valimislubadusi. Tänapäeval olulisemateks väärtusteks on muutunud sekularism ja natsionalism, seda ka Euroopa Liitu kriteeriumite täitmise seisukohalt. Kuna võimul on islamistlik partei, siis on oluline välja tuua, et sekularismi saavutamisel on pigem tagasi liigutud. Samas võib Öigluse ja Arengu partei programmi positiivse poolena välja tuua keskendumise siseriiklikult olulistele probleemidele, pidades Euroopa Liiduga liitumist pigem teisejärguliseks eesmärgiks. Varasem üks riik-üks rahvus mentaliteet on muutumas vähemusrahvusi arvestavaks ning kaasavaks mõtteviisiks. Olulisim muutus on toimunud revolutsionismi väärtusega, mis on tänapäeval hülgamas revolutsioonilisi vahendeid (nt militaarne sekkumine) reformide läbiviimiseks. Kõige vähemtähtsamaks on muutunud etatism.

Erakondlik tasand on justkui algtasand mõtlemisviisi muutumiseks, mistõttu on loogiline, et sama partei juhtimisel toimuvad muutused ka riiklikul tasandil. Kuna parteitasandil leidub kemalistlike üha vähem, siis võib järeldada, et ka riiklikul tasandil on kemalism üha vähenemas. Võib väita, et kemalism oleks Türgi poliitikas palju enam esindatud, kui võimul oleks Vabariiklik Rahvapartei. Seega oleneb kemalismi kandepind ja roll ühiskonnas suuresti koalitsioonipartei(de)le olulistest väärtustest (erakondlik tasand) ning arengust pürgimisel Euroopa Liitu (riiklik tasand).

7. Kasutatud kirjandus

Raamatud ja teaduslikud artiklid

- Aslan. S; Kayacı, M. (2012) „Historical background and principles of Kemalism“ *e-Journal of New World Sciences Academy*
- Aydın, M; Açıkmeşe, A.S (2007) “Europeanization through EU Conditionality: understanding the new era in Turkish foreign policy”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*
- Boesche, R. (2006) *Tocqueville's Road Map: Methodology, Liberalism, Revolution, and Despotism*, Lanham: Lexington Books
- Boudon, R. (1989) *The Analysis of Ideology*. Cambridge: Polity Press
- Earle, E.M. (1925) „The New Constitution of Turkey“ *Political Science Quarterly*
- Eccleshall, R; Finlayon, A; Geoghegan, V.; Kenny, M; Lloyd, M; MacKenzie, I; Wilford, R. (2003) *Political ideologies*, New York: Routledge
- Emre, Y. „The Quest or Party Democracy in Turkey: Unequal to the Power of Historical Continuity?“ in Lawson, K; Ibrahim (eds.) S.E. (2010) *Political Parties and Democracy, Volume V- The Arab World*, Praeger: California
- Esen, B.; Ciddi, S. (2011) „Turkey’s 2011 election: an emerging dominant party system?“ *MERIA Journal*, <http://www.gloria-center.org/2011/10/turkey%E2%80%99s-2011-elections-an-emerging-dominant-party-system/>, 17.05.2013
- Findley, C. V (2010) *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity*. New Haven: Yale University Press
- Giddens, A. (1999) *Kolmas tee: sotsiaaldemokraatia uuestisünd*, Tallinn: Mõõdukad
- Hale, W. (2002) *Turkish Foreign Policy*, London: Frank Cass
- Harris, G. (1970) “The Causes of the 1960 Revolution in Turkey.” *Middle East Journal*
- Harris, G (2011) „Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980“, *Turkish Studies*
- Heper, M. (1985) *The State Tradition in Turkey*. Washington: The Eothen Press

- Heywood, A. (2002) *Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Jung, D.; Piccoli, W. (2001) *Turkey at the Crossroads*. London: Zed Books
- Karpas, K. H. (1988) "Military Interventions: Army-Civilian Relations in Turkey Before and After 1980." In Heper, M; Evin, A. (eds.) *State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s*. Berlin: Walter de Gruyter
- Mardin, Ş. (1971) "Ideology and Religion in Turkish Revolution." *International Journal of Middle East Studies*
- Mudde, C. (2000). "In the Name of Peasantry, the Proletariat, and the People: Populisms in Eastern Europe" *East European Politics and Societies*
- Nordlinger, E. A. (1977) *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Englewood Cliffs N.J.: Prentice Hall
- Oguzlu, T. (2010-2011) "Turkey and the Europeanization of Foreign Policy," *Political Science Quarterly*
- Üste, R.B; Güzel, B. (2011) „Referendums and E-voting in Turkey“ *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*

Ajalehed, ajakirjad

- „AKP at his best – AKP removed Atatürk, secularism from Turkish parliamentary oath“ , *National Turk*, <http://www.nationalturk.com/en/akp-at-its-best-akp-to-remove-ataturk-secularism-from-turkish-parliamentary-oath-27977>, 17.05.2013
- „Army „concerned“ by Turkey vote“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602375.stm>, 17.05.2013
- „EU warns Turkish army over vote“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602661.stm>, 17.05.2013
- „Excerpts of Turkish army statement“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602775.stm>, 17.05.2013
- „Profile: Recep Tayyip Erdoğan“ *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6900616.stm>, 17.05.2013
- „Signature campaign against headscarf ban expands“, *Today's Zaman*, http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&link=202965, 17.05.2013

- „Turkey agrees death penalty ban“ *BBC News*,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3384667.stm>, 17.05.2013

Dokumendid

- Commission opinion on Turkey's request for accession to the community, Brüssel 1989, <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>, lk 4, 17.05.2013
- Commission Staff Working Document, 2010 Progress Report, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf, 17.05.2013
- „Political Parties in Turkey: From 2010 Refendum to 2011 June Election“ SETA Policy Brief 2011, nr. 52, <http://setav.org/en/political-parties-in-turkey-from-2010-referendum-to-2011-june-elections/news/916>, 17.05.2013
- Turkey Yearbook 1983, Allikas: Prime Ministry Directorate General of Press and Information, Ankara: Donmez Ofset Basimevi
- Türgi konstitutsioon 1876, Allikas: Boğaziçi University, Atatürk Institute of Modern Turkish History, <http://www.anayasa.gen.tr/1876constitution.htm>, 17.05.2013
- Türgi konstitutsioon 1921, Allikas:
<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1921C.html>, 17.05.2013
- Türgi konstitutsioon 1961, Allikas: <http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>, 17.05.2013
- Türgi konstitutsioon 1982, Allikas:
http://www.constitution.org/cons/turkey/turk_cons.htm, 17.05.2013
- Vabariikliku Rahvapartei kodulehekülg, Partei ajalugu,
http://www.chp.org.tr/en/?page_id=67, 17.05.2013
- Vabariikliku Rahvapartei kodulehekülg, Partei programm,
<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>, 17.05.2013
- Öigluse ja Arengu partei kodulehekülg, Partei programm,
<http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme>, 17.05.2013
- Öigluse ja Arengu partei kodulehekülg, Partei poliitiline visioon 2023,
<http://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision>, 17.05.2013

8. LISAD

Lisa 1. Hindamisskaala.

Tunnuste olemasolu	Tähendus
0	Üldse mitte kemalistlik
1	Vähe kemalistlik
2	Pigem mitte kemalistlik
3	Neutraalne, 3 väärtust olemas, 3 puudu
4	Pigem kemalistlik
5	Kemalistlik
6	Väga kemalistlik

Allikas: Autori koostatud.

9. Summary : Official state ideology in party behaviour – the example of Kemalism in Turkey

One of the most important outcomes of this research is the evidence about the existence of state ideology in Turkish politics. Turkey has come a long way in the process of modernisation and democratisation moving from absolute monarchy to single-party politics and to more pluralistic multi-party politics. Without kemalism it would have been more difficult to build up a totally different sophisticated society and manage to end up in a situation Turkey is today – trying to belong to a union and to be one of the Western countries. Therefore, kemalist principles can be viewed as the basis of the democratisation process. One can say that Republican People's Party's ideology and the importance of military as the protector of kemalist principles are the reasons why state ideology still exists in Turkish politics even today.

The second important result is connected to the hypothesis was set up in the introduction – kemalism has shown the tendency of decrease more on the state level, less on the party level.

Although the position of military is lower nowadays, military still has strong influence on Turkish politics guarding kemalist values and making sure parties' ideologies do not drift away from kemalist principles. The constitution is also being changed through the innovative interpretations of kemalist principles. When originally kemalism carried a purpose to modernise and democratise Turkey then now accession to European Union has become one of them. Since Turkey is a candidate member of European Union (EU) one can see the difference between Turkey and EU in understanding the common values. It can be said that the goal to join the EU and following the criterias given by the union is the reason why kemalist principles are being interpreted differently and why government is more and more focused on the needs of the state and its people than promoting six kemalist principles. Yet kemalism cannot be said to be an obstacle in the way to European Union which is rather due to different perspectives on values. The more the values become similar, the larger is the possibility for accession to European Union.

In this research two of the most important parties' – coalition party Justice and Development Party and opposition party Republican People's Party – ideologies,

programmes and last election promises were compared. Two of the most important values nowadays to point out are secularism and nationalism, even in the EU accession process. Since the governance is carried out by a islamist party it's significant to point out the decline in achieving secularism. Despite that, Justice and Development Party has taken a positive direction focusing on internal issues which are closely connected to the needs of citizens while placing European Union accession process as a secondary goal. *One state- one nation* mentality is changing to a considerate and involving way of thinking towards national minorities. The most significant shift has taken place with revolutionism which is neglecting revolutionist means (like military intervention) for carrying out reforms. The least vital in today's Turkish politics is etatism.

The party level can be considered as the first step towards changing interpretation of values. Therefore, it is only natural that party in power leads the changes carried out on the state level. Since one can find less kemalist principles on party level, it can be inferred that in the future there will be bigger decrease on the state level as well. It can be said that if Republican People's Party could be in power the politics of Turkey would head to a more kemalist society. According to that, the role and breadth of kemalist principles in Turkish society are influenced by the party in power, values important to them (party level) and European accession process (state level).